

Република Србија Министарство просвете и спорта

ГРАЂАНСКО ВАСПИТАЊЕ
за трећи разред основне школе

1. радионица: СУСРЕТ РОДИТЕЉА, НАСТАВНИКА И УЧЕНИКА.

Овај сценарио је само предлог водитељу, он може да је осмисли по свом избору; битно је само да деца и родитељи имају могућност да размене своје утиске, очекивања, потребе у вези са поласком детета у трећи разред, да изразе своје оцене ефеката наставе Грађанско васпитање 2, и стекну увид у то шта ће се и како радити на часовима Грађанског васпитања 3, и да направе неки заједнички пројекат.

Водитељ настоји да деца и родитељи седе тако да могу да виде једни друге (једни наспрам других). Пошто их поздрави, и укратко изложи чиме ће се у току тог састанка бавити иде,

1. круг: КАКО СТЕ? водитељ тражи да прво родитељи па деца кажу своје име и покажу гестовима и покретима како су, како се осећају. Показују редом, у кругу. Кад један учесник покаже како се осећа, сви понављају показане гестове и покрете, као у огледалу.

2. круг: ШТА ЈЕ ВРЕДНО ПОМЕНА ИЗ ГВ2 и ЗАШТО?

Родитељи и деца разговарају у малим групама од по 4 (посебно родитељи, посебно деца) деца. Водитељ тражи да се деца сете шта сматрају вредним из програма ГВ2 и зашто. Водитељ их подстиче да забележе све идеје које се јаве у групи. Раде у малим групама и бирају представника групе да саопшти.

родитељи Водитељ тражи да се родитељи сете да ли су приметили у понашању деце неке промене које приписују настави ГВ2, и шта је то из ГВ2 што они сматрају вредним помена.. Размењују у малим групама и бирају представника који резултате размене саопштава свима.

3. Излагање водитеља о програму ГВ3

Даје преглед тематских целина и помиње новине у начину рада- приче као повод за дискусију, вежбање моралног суђења и решавања проблема у односима међу децом и са одраслима, оснаживање за акцију којом могу да мењају оно што им се не свиђа)

4. Питања. Водитељ даје могућност родитељима и деци да питају шта их интересује у вези са ГВ3.

5. круг. ЗАЈЕДНИЧКИ ПРОЈЕКАТ ИЛИ ПРОЈЕКТИ водитељ тражи да родитељи и деца размисле и кажу: Има ли нешто што би они заједно могли да ураде да учине живот у школи лепшим или да унапреде сарадњу родитељи, деца, школа. Раде у малим групама (измешани родитељи и деца, спајају се четворке родитеља, са четворкама деце) бирају представника групе који саопштава одговоре свима: идеје о заједничком пројекту, подели одговорности- ко ће шта да ради, временском плану активности- кад ће то да се ради... У великој групи одлучују о пројекту, пројектима који им се свима чине изводивим.

(водитељ их подсети да то може да буде уређење простора, али да није искључиво везано за то; подсећа их да родитељи могу да уче децу неким вештинама , или да деца уче родитеље нечему, или нешто што се тиче заштите права деце...)

6. Игрица за крај: Дијапозитиви

У групама од по 8 (из претходне активности) праве причу у 3 слике : Слављење завршетка пројекта, коју ће приказати као дијапозитиве. Док се група припрема да покаже слику, водитељ тражи од гледалаца да затворе очи и да жмуре док не чују знак да отворе очи, и тако редом за сваку од 3 слике. Онда позива гледаоце да погађају шта је група хтела да прикаже, а групу да одговара гледаоцима да ли су погодили, и да каже напослетку шта су приказали.

2.радионица: УПОЗНАВАЊЕ УЧЕНИКА СА САДРЖАЈЕМ ПРЕДМЕТА И НАЧИНОМ РАДА

уводна игрице : Присећају се игрица из ГВ1 или ГВ2 које су волели и дају предлоге шта би волели сад да понове од тога.

Размена у круг: шта је грађанско васпитање? О чему се ту ради, шта се учи и зашто?

Коментар водитеља: Сви ми који живимо у Србији смо грађани Србије (и они на селу) Србија је демократска држава свих грађана који у њој живе, а то значи да живимо у држави у којој сви имамо једнака права , и једнаку заштиту наших права без обзира на порекло, имовно стање, језик, или било које друге разлике. Водитељ може да деци приступачним језиком преприча члан 13 Устава Србије: Грађани су једнаки у правима и дужностима и имају једнаку заштиту пред државним и другим органима без обзира на расу, пол, рођењејезик, националну припадност, вероисповест, политичко или друго уверење, образовање, социјално порекло, имовно стање или које лично својство.

Размена у круг: Знате ли шта то значи демократска држава ?. Коментар водитеља: да се сви грађани питају и утичу својим одлукама на то како ће да нам изгледа заједнички живот у држави. Ученици , на пример , у демократској држави могу да учествују у доношењу одлука које се тичу њиховог живота у школи...

И пошто смо ми сви различити, и можемо да имамо различите потребе и интересе, да би смо се успешно договорили потребно је да знамо вештине договарања, да би смо се залагали за своја права треба да их знамо , да не бисмо угрожавали друге треба да разумемо шта они желе и зашто, и како се то уклапа са нашим потребама.

У оквиру Грађанског васпитања ви учите како да поштујете и себе и друге, како да се договарате , да уважавате различитост , да остварујете своја права тако да не угрожавате друге, да препознајете ситуације кад се не поштују ваша права, како да мирољубиво решавате сукобе, како да изражавате своје мишљење и учествујете у доношењу одлука које се тичу вас, да заједнички учините да се мења оно што вам не одговара...

3.Водитељ упознаје ученике са садржајем и начином рада у оквиру ГВ 3.

*Подсећа их на правила радионице. .

Да је важно да сви учествују, да свако буде активан јер се тако сви развијају и напредују.

Да понекад кад не желе или не могу да се сете шта да кажу, имају право да кажу кдаљек

Да се узајамно слушају, док један говори остали слушају и прате пажљиво о чему говори.

Водитељ истиче колико је важно да пажљиво слушамо онога који говори. Позива и хда одиграју игруу којој неће слушати једни друге, да се подсети како то изгледа.

Игра неслушања

Водитељ тражи да се деца сете шта су радили претходног викенда. И да на знак почну сви да причају у глас.

Разговор: Водитељ пита децу како су се осећали док су причали а нису били слушани. Да ли им је било тешко да причају? Да ли су чули о чему други причају?

Коментар водитеља: Водитељ напомиње деци да ће сад играти игру у којој ће слушати једни друге, да се подсети како то изгледа. Наглашава да је задатак слушаоца да понови дословце шта је чуо, и да зато треба веома пажљиво да слушају и памте шта је речено.

Игра слушања у паровима

На водитељев знак дете број 1 почиње да прича исто оно што је причало у претходној игри -шта је радило за викенд или шта воли да ради а дете број 2 има задатак да пажљиво слуша и на знак водитеља понови дословце шта је чуло. Водитељ мери време и после 1 минута каже стоп. Дете број 2 понавља. Затим деца мењају улоге, Број 2 прича а број 1 слуша.

Разговор: Водитељ пита децу како су се осећали овогпута док су причали. Да ли им је било лакше да причају? Да ли им је било тешко да слушају? Да ли су успели све да понове?

Коментар водитеља: Водитељ истиче како нам је свима важно да нас онај са којим причамо саслуша пре него што почне да прича своју причу, да се онда осећамо пријатније, да се тако развија другарство, да онај који слуша сазнаје нове ствари.

4. Право на изражавање сопственог мишљења: да говоре оно што они мисле чак иако је јако различито од мишљења других; да је свако мишљење вредно али да је важно да наведу ралоге због којих тако мисле, да би и другима било јасно Водитељ нацрта на табли две линије, једнаке дужине, једну испод друге, али тако да је доња линија померена удесно. И каже: Овде видите две линије, ја мислим да је ова доле дужа. Шта ви мислите?

Ако се деца сагласе, водитељ их подсети да је важно да провере пре него што се сагласе, да у овом случају могу да траже да измере и да утврде да ли су линије исте или различите. Ако се не сагласе, пита их на основу чега тако мисле, и објашњава како провера мерењем и њој помаже да промени своје мишљење које не одговара истини.

5. да поштују мишљење других, да не одбацују мишљење других само зато што је различито, него да пробају да разумеју разлоге због којих тај неко тако мисли, и да преиспитају своје мишљење.

Водитељ напише на папиру А4 формата 6, и стави папир на под, па позове два ученика да стану тако да један види 9 а други 6. И пита их шта виде. Онда пита групу, шта мисле, ко је од њих двоје у праву? И објашњава да су они могли да се посвађају око тога ко је у праву, или да пробају да се ставе у позицију другог и да разумеју зашто тако мисли. И онда ће обоје сазнати нешто ново, и нема свађе.

6. да кад се не слажу са оним што неко говори, не говоре и не раде ствари које могу да га повреду, него да постављају питања која ће да им помогну да разумеју зашто тај неко тако мисли, и да кажу разлоге због којих се не слажу с тим.

7. Право на приватност: да не оговарају једни друге после радионице, јер то може да повреди и поквари атмосферу другарства

*Водитељ их подсети укратко на основне карактеристике приступа (да је битно да учење буде пријатно искуство, да се одвија кроз игру, а да се баве важним стварима) *нагласи шта је новина у овом програму (увођење прича, вежбање мишљења кроз дискусију, решавање проблема у односима међу децом и са одраслима) и укратко изложи све тематске целине предвиђене програмом деци приступачним језиком.

* Даје могућност деци да питају шта их интересује.

*Каже им да ће они сами предлагати уводне и завршне игрице- да могу да смисле и нове или да се сете оних које су играли у ГВ 1 и 2 ..) Завршна игра: по избору деце

3. радионица : КАО ДУГА

Циљ: учовање међусобних сличности као и особености, лепоте различитости

1. Уводна игрица: по избору деце

2. Читање приче: **КАКО ЈЕ ПОСТАЛА ДУГА**

Једном давно, толико давно да се више нико не сећа када се тачно догодило, на неком пространом пољу између две планине, цвеће између себе стаде да се расправља која је боја најлепша и најважнија. Мало-помало па дође и до свађе.

-Најлепша је жута боја-рече маслачак.-То је боја Сунца, ватре, зрелог жита и воћа, и уопште топлине.

-А ја мислим да је најлепша боја плава-тврдио је различак.-То је боја неба, мора и река. Шта је важније за живот од ваздуха и воде?

-Баш ништа од тога није тачно-рече бела рада.-Најважнија боја је бела! Она се налази свуда. Да нема беле боје ниједна друга не би постојала. То је боја дана и светлости. Покушај да у мраку употребиш неку

другу боју да нешто обојиш! Од тога ће испасти мрља. Велика ружна мрља!

-Ах, бела боја!-подругљиво рече купина.-Како би изгледао свет кад би све било обојено у бело и кад би сви носили бело?

Раширивши своје гранчице са трњем, купина настави:

-Како видим, моја сусетка сматра да је она боја дана, а да сам ја боја ноћи јер сам црна. Кад она тако мисли, ја више нећу са њом да разговарам!- И купина окрете главу од беле раде.

-А колико значаја дајете мојој боји кад толико истичете себе?- узвикну булка и крв јој јурну у лице.- Моја боја значи: љубав, радост, весеље!

-Полако, полако- стаде да их умирује трава.- Зелена боја је боја младости и новог живота, па је, прематоме, моја боја најлепша и најважнија.

Цвет дан и ноћ је све ово слушао па се умеша и помирљиво примети да свака боја има своју лепоту и да су све боје подједнако важне.

-Ђути ти, неодлучна биљчице!- рече му свађалачки купина.- Ти ниси могао да се одлучиш која је боја најважнија па зато имаш две боје: плаву и белу!

Цветић дан и ноћ уопште се не наљути, већ предложи да свако изнад себе истакне своју боју кад падне следећа киша. Боју коју киша опере, која избледи, неће узимати у избор, а боју која се покаже најјачом и најпостојанијом, прогласиће првом бојом.

Цвеће у пољу се сложи са овим предлогом. Кад је пала киша свако је урадио како су се договорили. Маслачак је показао жуту, различак плаву, бела радаје истакла своју боју, булка црвену, а трава зелену...

Међутим, кад је киша престала, све боје су се измешале и претвориле у једну велику светлу шару. Била је то дуга која је од сваког пољског цвета узела боју.

Цвеће је радосно гледало дугу која се протезала на небу јер је у њој свако имао своју боју. Тада дан и ноћ рече:

-Као што видите, нико од нас није важнији од других. Ниједна боја није вреднија од друге, све боје су подједнако лепе и важне.

Од тада се дуга редовно појављује на небу после летње кише, до дана данашњег. Из књиге Коприва и булка и друге басне о цвећу - Радомир Путниковић Издавач: Дечје новине-Горњи Милановац

3. Симултана индивидуална активност: а) Водитељ тражи да деца нацртају цвет са седам латица (унутрашњи круг око кога доцртају још 7 кругова исте величине) на папиру А4 формата (подсетити их да направе велике кругове , колико то величина папира дозвољава, јер ће у њих уписивати текст). У средишњи круг треба да упишу своје име, а у сваку латицу по једну своју особину, или квалитет који их краси, нешто по чему су они особени . Пре него што деца почну да уписују, проверава са њима да знају шта би могли да упишу. Уколико деца наводе само активности којима се баве, или спољашњи изглед, подсећа их на особине: искрен, духовит, немиран, на то да су дечак или девојчица, да су ученици 3 разреда (не даје много натукница да би им оставила могућност да сами смисле). Може им сугерисати да сваку латицу нацртају другом бојом, односно да сваки квалитет упишу различитом бојом, али им треба нагласити да оставе празног простора у лatici јер ће касније имати да допишу још пуно речи у ту латицу).

б) Активност у малим групама: Пошто су испунили све латике, водитељ тражи да се окупе у групама од по 5 (ако их је 20 у разреду), и да провере да ли има латика које су им исте по томе што су исти квалитети уписани. Ако је тако, онда у ту латицу уписују имена другова и другарица који имају исту одредницу. Кад то заврше, водитељ тражи да се саставе по две мале групе (тако да их буде 10 у групи) и да установе по чему су слични- опет уписују имена другова и другарица који имају исту одредницу.

Потом се поново врате у првобитне групе од по 5, и спајају са новом групом, док се не сретну све групе (1. са 2.,3-, и 4 групом). (Ако не могу да им стану сва имена у латицу, могу да је прошире, да додају полукруг)

Размена у целој групи: шта су открили, како су се осећали док су то радили... Говори ко се јави.

Има ли неки пар коме су се све латике поклопиле , да су потпуно исте? Водитељ сугерише да доцртају нову латицу и пронађу нешто по чему се разликују.

По чему сте ви сви исти? Подсећа их да сви иду у трећи разред, да иду у исту школу, да живе у истом месту, у истој држави итд.

Водитељ коментарише да, иако има пуно тога по чему су слични, сваки скуп латика је другачији.

Свако од вас је особена комбинација латика, особина, и по томе непоновљив.

Шта би било кад би смо сви били исти по свему? Да ли би било занимљивије да су сви исти или различити? Зашто?

Коментар водитеља: сетите се приче о дуги, потребне су различитости да би се добила лепота дуге.

г)Прављење постера ТО СМО МИ. Водитељ уписује све одреднице које су деца навела (настоји да их убележи различитим бојама, и у разигране латице различитих облика тако да то све скупа на крају изгледа као дуга.

Завршна игрица по избору деце.

4.радионица: У СВЕТУ ИГАРА

Циљ: разматрање стереотипа о мушким, женским играма; ставови деце о томе. Развијање толеранције на различито мишљење

Уводна игрица: по избору деце

2. Мали научници

За следећу су активност натабли, или на великом пак-папиру, припремљена три велика новинска листа извађена из средине.

Сви седају у круг.

Водитељ пита: Знате ли шта раде научници? Знате ли да има научника који се баве проучавањем људског понашања. Како се они зову?

- Сада ћете ви бити мали научници који ће проучавати дечје игре.
- Радићете у две групе:
- Девојчице су једна група.
- Дечаци су друга група.

Рад у две групе: «Проналажење игара»

Водитељ свакој групи даје по 3 већа папира за рад.

- На један папир испишите све игре које сматрате женским играма, а на други папир испишите све игре које сматрате мушким играма. а на трећи папир испишите све игре које сматрате заједничким играма
- Кад завршите, свој ћете рад објавити у «научним новинама» на нашој табли.

Обе групе лепе на једну новинску хартију папир са играма које су одредиле да су мушке игре, на другу папир са играма које су одредиле да су женске игре., а на трећу папир са заједничким играма.

Објављивање резултата у великој групи:

Да видимо да ли су ове две групе научника сагласне око тога шта спада у мушке женске игре, и заједничке игре:

Водитељ подвлачи оне игре које се подударaju, тј. које су и девојчице и дечаци одредили једнако :

Разговор у кругу

Водитељ поставља питање за све:

- Зашто мислите да су ове игре само женске ? (и чита игре са плаката са «женским» играма) ?
 - Зашто мислите да су ове игре само мушке(и чита игре са плаката са «мушким» играма) ?
- Зашто мислите да су ове игре и за дечаке и за девојчице ? (и чита са плаката заједничких игара)

Водитељ даље наставља:

Шта би се догодило ако би се девојчице играле «мушких» игара? Да ли би то било добро или

лоше за њихов развој? Зашто тако мислите?

■ Шта би се догодило ако би се дечаки играли «женских» игара? Да ли би то било добро или лоше за њихов развој? Зашто тако мислите?

«ДА — НЕ» у простору

У учионицу је потребно поставити по поду у равној линији 5 већих папира, на којима могу да буду нацртана стопала, тако да ти папири буду за један дуги корак размакнути један од другог. На првом папиру треба да пише ДА, а на петом НЕ.

Водитељ даје деци инструкцију:

■ Кад будете чули питање које ћу сада да вам поставим, треба да се распоредите у простору тако да они чији је одговор «ДА» стану покрај папира на којем пише ДА, а они чији је одговор «НЕ» тану покрај папира на којем пише НЕ.

Веомаје важно да пажљиво слушате једни друге, да чујете зашто неко мисли «ДА» и да чујете зашто неко мисли «НЕ», јер ћете имати могућност да мењате своје мишљење кад чујете оног другог.

Водитељ поставља питања:

■ Да ли се вама свиђа да остане тако да се посебно играју девојчице, а посебно дечаки?

Деца се распоређују у простору у складу са својим одговором - ДА или НЕ, а водитељ затим свакој групи постави следећа питања:

■ Зашто вам се то свиђа / не свиђа ?

■ Шта добијате тиме кад се тако поделите?

■ Шта губите кад се тако поделите ?

Одговара ко жели.

■ Сад кад сте чули мишљење других, ако сте променили свој став можете да се помакнете у супротном смеру за онолико корака колико сте га променили.

Водитељ постави питање онима који су се померили:

■ Шта вас је у одговорима ваших другара навело да промените мишљење? Водитељ постави питање онима који се нису померили:

■ Шта вас је навело да останете ту где сте?

Коментар водитеља о толеранцији на различита мишљења. (да се као у оној дуги могу појавити разлике и у томе шта мислимо, и да саслушамо и уважимо различито мишљење без љутње и вређања, да се не свађамо око тога што другачије мислимо) Размена у круг: Наведите неки ваш пример толеранције, кад сте прихватили нечије понашање и кад је различито од вашег (у игри, дружењу, учењу) без љутње и вређања

Завршна игрица: по избору деце.

5: радионица : А ШТА КАД СЕ ПОЈАВИ НЕБОЈША?

Циљ: Разматрање последица стереотипа о мушким и женским играма, ставови о поштовању слободе избора; прихватању различитости

1, Уводна игрица: по избору деце.

2. Читање приче: ОДМОР

Школско двориште је за време одмора пуно деце. Дечаци се обично јуре, а девојчице играју школице и ластиш...

Небојша већ данима седи сам на степеништу испред улазних врата. Данас је донео ластиш, Мирјана му је обећала да ће га примити у игру. Пришао је девојчицама: «Могу ли ја данас са вама?» «Шта је с тобом, Небојша? Ми смо четворка, зар не девојке?»- окрете се Тања другарицама. «Ми настављамо игру на испадање још од јуче! Иди се јури тамо са дечацима! Свашта од тебе!?» «Али ја сам се договорио са Мирјаном», промуца Небојша. «Шта си се ти са њом договарао, то је твој проблем, а не мој! Уосталом, играј са њом. Шта ме то брига?! Ми ћемо наћи четврту!»- одбруси Тања. «Али то не може удвоје. Ко да нам држи ластиш...?» «Шта то мене брига?!»- одговори Тања. «Ми се са дечацима не играмо».

3. Рад у групама: «У туђим ципелама»

За овај рад је важно да свака група испред себе има текст приче.

Такође је неопходно да свака група има картицу са одштампаним питањима.

Деца се деле у мале групе (од по 4).

Група НЕБОЈША добија задатак да одговори на следећа питања:

- Како се Небојша осећа кад му Тања брани да игра ластиш са девојчицама?
- Зашто се тако осећа?
- Шта он жели? Које му је право угрожено?

Група ТАЊА добија следећа питања

- Зашто Тања није допустила Небојши да игра са њима ластиш?
- Шта она осећа? Зашто?
- Шта Тања жели?

Извештавање у великој групи

Водитељ за све време извештавања помаже да се разлози, које деца наведу, преведу у потребе и бележи их на табли.

4. «ДА -НЕ» у простору

У учионицу је потребно поставити по поду у равној линији 5 већих папира, на којима могу да буду нацртана стопала, тако да ти папири буду за један дуги корак размакнути један од другог. На првом папиру треба да пише ДА, а на петом НЕ.

Водитељ даје деци инструкцију:

- Кад будете чули питање које ћу сада да вам поставим, треба да се распоредите у простору тако да они чији је одговор «ДА» стану покрај папира на којем пише ДА, а они чији је одговор «НЕ» стану покрај папира на којем пише НЕ.

Веома је важно да пажљиво слушате једни друге, да чујете зашто неко мисли «ДА» и да чујете зашто неко мисли «НЕ», јер ћете имати могућност да мењате своје мишљење кад чујете оног другог.

Водитељ поставља питања:

- Да ли се слажете са Тањиним поступком, тим што није дозволила Небојши да се игра са њима? Деца се распоређују у простору у складу са својим одговором - ДА или НЕ, а водитељ затим свакој групи постави следећа питања:

Зашто тако мислите? Наведите разлоге за тај свој став. Кад група ДА образложи свој став, обраћа се групи НЕ.

- Сад кад сте чули мишљење других, ако сте променили свој став можете да се помакнете у супротном смеру за онолико корака колико сте га променили.

Водитељ постави питање онима који су се померили:

- Шта вас је у одговорима ваших другара навело да промените мишљење? Одговара ко жели.

Водитељ постави питање онима који се нису померили:

Шта вас је навело да останете код НЕ? Зашто тако мислите? Наведите разлоге за тај свој став.

Кад група НЕ образложи свој став, обраћа се групи ДА.

Сад кад сте чули мишљење других, ако сте променили свој став можете да се помакнете у супротном смеру за онолико корака колико сте га променили.

Водитељ постави питање онима који су се померили:

- Шта вас је у одговорима ваших другара навело да промените мишљење?

Одговара ко жели. **Разговор у кругу**

Затим поставља питање за сву децу, а одговара ко жели:

Какво је ваше искуство, да ли се чешће играте одвојено, посебно девојчице, а посебно дечаци - или заједно?

Водитељ:

- Шта радите кад нека девојчица жели да се игра са дечацима?
- Шта радите кад неки дечак жели да се игра са девојчицама?

- Да се вратимо на причу: Како би се прича, коју смо прочитали на почетку, могла решити да сви буду задовољни?

Раде у малим групама, и свака група излаже своје решење.

У великој групи разматрају да ли је изложено решење показало поштовање за потребе свих учесника.

Коментар водитеља: Толеранција је и показивање добре воље да се нађе решење које води рачуна о потребама свих. Нетолеранција је кад кажемо Баш ме брига шта ти желиш!

6.радионица : ИМА ЛИ ИСТИНЕ У ТОМЕ?

Циљ: Стереотипи о дечацима и девојчицама, разматрање последица уопштених судова, превођење на језик чињеница

- 1) 1.Игрица: по избору деце
- 2) «ДА - НЕ» у простору

Водитељ:

Сада ћу да вам прочитам неколико тврдњи. Ви треба да се изјасните, да ли сте сагласни са њима, или не. Веома је важно да пажљиво слушате једни друге да бисте могли да проверите да ли и даље мислите онако како сте мислили на почетку.

Тврдње: Дечаци се туку и говоре ружне речи Девојчице се тужакају!
Дечаци не плачу! Девојчице су послушне!
Дечаци се не боје! Девојчице су уредне!

После сваке тврдње следи исти поступак:

Ко је сагласан нека стане уз стопе ДА, а ко није нека стане уз стопе НЕ.

Ко хоће да нам каже зашто мисли тако како мисли ?

Ко сада, после овога, мисли другачије нека закорачи у супротном смеру онолико колико је то другачије.

Ако је потребно, водитељ их подстиче на размишљање питањима:

Да ли познајете некога дечака који се не туче и не говори ружне речи / који плаче / који се боји...?

Да ли познајете неку девојчицу која се не тужака / која није послушна...?

Да ли онда она првобитна тврдња може да стоји?

3. Деца се враћају у велику групу, седају у круг:

Водитељ:

Овакве тврдње зову се стереотипи. Оне унапред, без провере, доносе судове о неком само на основу тога што је он дечак или девојчица, црнац или белац, Србин или Хрват или Ром...

Свака таква тврдња не може да стоји зато што нису сви такви!!! Ако кажемо «Сви дечаци су такви...!» - онда не видимо како је Милан особен, како је Петар особен...

Ако кажемо «Све девојчице су такве...!» - онда не видимо како је Виолета особена, како је Силвија особена...

4. Разговор у кругу:

Кад је тако, зашто нам се онда догоди да мислимо «Дечаци су такви и такви... Девојчице су такве...»?

5. Лично искуство:

Наведите неке примере уштених тврдњи које вама сметају (тражити примере из њиховог живота, било да тврдње говоре одрасли или деца)

Мозгалица (дају предлоге, а водитељ их записује на табли): Како можете да утучете да се то промени?

7. радионица: ИСКЉУЧИВАЊЕ

Циљ: Разматрање различитости која им не прија - размена о искуствима и разлозима искључивања из групе

1. Уводна игрица: по избору деце

2) Читање недовршене приче: НА ТАРИ

Дошао је дан када је одељење трећег разреда кренуло на зимовање на Тару. Сви у одељењу су били узбуђени. Стигли су лепо и сместили се по собама. Само је Марко остао у ходнику јер њега нико није хтео у соби.

3. Рад у малим групама: Деца имају задатак да допуне причу тако што ће да наведу разлог зашто нико није хтео да буде са Марком у соби.

Извештавање у великој групи: представници малих група наводе разлоге Сви се изјашњавају о томе да ли наведене разлоге сматрају оправданим. Ако се изјасне за ДА, водитељ их наведе да размисле како се искључени осећа,

(на пример, ако наведу да је Марко агресиван према деци, водитељ питањима наводи децу да размишљају да ли ће искључивање да га наведе да буде мање или више агресиван, шта би могло да му помогне да не буде агресиван)

Ако се изјасне за НЕ, наводи их да размишљају зашто су онда деца тако поступила, да се ставе у кожу оних који искључују, да чују њихове потребе.

4. Дискусија у великој групи: Ко је одговоран за то што је Марко остао у ходнику? (Ако кажу Ћ учитељица , навести их да размисле о разлозима због којих је учитељица препустила деци да се распореде; ако не помену учитељицу навести их да размисле о њеној одговорности..)

5.Рад у малим групама: Како је могла да се разреши ситуација да сви буду задовољни, ко је то требало да уради и како?

Извештавање у великој групи: представници малих група наводе решења .

Размена у кругу: Да ли се вама десило некад да сте помислили да сте искључени или да сте сматрали да је неко од другова искључен?

Кад се саслушају примери оних који се јаве: Шта бисте сад урадили у тој ситуацији?

Коментар водитеља:

2. Водитељ подсети децу на цветну дугу и латице особености које је свако од њих у себи проналазио кад су читали причу «Дуга».

3. Подсети их на лепоту посебности и богатство различитости.(пано са цветном дугом) и да то што је неко другачији не чини га мање вредним.

8.радионица : КАД ЈЕ ТЕШКО РАЗУМЕТИ

Цињ: Сагледавање последица саосећајног односно осуђивачког става према понашању које одступа од очекиваног; сукоб потреба и како га разрешити

1.Уводна игрица: по избору деце

2. Читање приче

ЦРТЕЖ

Марија је дошла у школу уморна, неиспавана. Сву ноћ је лежала у кревету широко отворених очију'и ушију, јер су се њени родитељи свађали. Кад је ушла у учионицу села је у школску клупу не мислећи више ни о чему. Није слушала ни причу коју им је гласно прочиташа учитељица, а није јој боло јасно ни зашто су после тога ученици били подељени у мале групе.

Милица, Тања и Марко, из њене групе, су одушевљено прионули на задатак. Они су веома добро знали да треба заједно, у облику стрипа, да прикажу причу о гаврану и лисици. Живо су се договарали ко ће шта да уради. Једино је Марија, на њихово питање - шта она жели да нацрта, само слегла раменима. Не говорећи ништа узела је понуђени папир и фломастере.

Прво је само гледала, као из неке велике даљине, како под рукама њених другара папир постаје шарен, разигран... а онда је и сама, по свом папиру, почела да повлачи линије. Оне су биле прво танке, једва видљиве, уплашене и изгубљене у белој празнини хартије. Затим су постајале све чвршће, оштро изломљене попут неких страшних зуба, тако да је изгледало: скочиће са папира и угристи неког!

Марко је зачуђен гледао у Маријин цртеж. Милица се побунила:

- "Учитељице, Марија неће да црта, него само прави неке жврљотине!" У гласу јој је треперило разочарење.

- "Због тебе нећемо стићи да завршимо стрип! — љутито изговори Тања. У хипу је узела Маријин цртеж и држећи га високо изнад главе почела је да виче, показујући га целом разреду:

- "Еј, народе, видите шта је Марија нацртала!!!" У том трену све су се главе из разреда окренуле на ту страну. Неко се смејао, неко је показивао прстом на цртеж, нешто су говорили што Марија није разумела... Са свих је страна долазила дечја вика као неки велики талас тако да је осетила како под њим тоне...

Учитељица је пришла њиховом столу и погледала у цртеж:

- "Шта је теби, драго дете?" — изговорила је с неверицом. Затим је погледала на сат, узела нови папир и додала:

- "Имамо још десет минута до звона, ко може да помогне Марку, тањи и Милици да заврше стрип? - упитала је гласно.

- "Могу ја! Своје сам завршио!" -јавио се Дејан.

- "Пусти Дејана да седне ту, а ти иди на његово место" - обратила се учитељица Марији, дубоко уздахнувши. Девојчица је ћутке послушала. Образи су јој горели од стида...

2. Рад у групама: «Шта би било кад би било»

Подела ученика у 4 групе:

- Марија,
- Маријина група на часу,
- Маријин разред,
- Учитељица.

Свака група добије картицу са задацима и питањима, као и одштампан део приче који се односи на њу.

Група: «МАРИЈА»

Марија је дошла у школу уморна, неиспавана. Сву ноћ је лежала у кревету широко отворених очију и ушију, јер су се њени родитељи свађали. Кад је ушла у учионицу села је у школску клупу не мислећи више ни о чему. Није слушала ни причу коју им је гласно прочитала учитељица, а није јој боло јасно ни зашто су после тога ученици били подељени у мале групе.

Милица, Тања и Марко, из њене групе, су одушевљено прионули на задатак. Они су веома добро знали да треба заједно, у облику стрипа, да прикажу причу о гаврану и лисици. Живо су се договарали ко ће шта да уради. Једино је Марија, на њихово питање - шта она жели да нацрта, само слегла раменима. Не говорећи ништа узела је понуђени папир и фломастере.

Прво је само гледала, као из неке велике даљине, како под рукама њених другара папир постаје шарен, разигран... а онда је и сама, по свом папиру, почела да повлачи линије. Оне су биле прво танке, једва видљиве, уплашене и изгубљене у белој празнини хартије. Затим су постајале све чвршће, оштро изломљене попут неких страшних зуба, тако да је изгледало: скочиће са папира и угристи неког!

Прочитајте део приче који сте добили и одговорите:

■ Како се Марија осећала и шта је желела? " " Како би изгледала ова прича да је Марија сама рекла како се осећа и шта јој се десило?

■ Зашто Марија то никоме није рекла?

Група: «МАРИЈИНА ГРУПА НА ЧАСУ»

Милица, Тања и Марко, из Маријине групе, су одушевљено прионули на задатак. Они су веома добро знали да треба заједно, у облику стрипа, да прикажу причу о гаврану и лисици. Живо су се договарали ко ће шта да уради. Једино је Марија, на њихово питање - шта она жели да нацрта, само слегла раменима. Не говорећи ништа узела је понуђени папир и фломастере.

Прво је само гледала, као из неке велике даљине, како под рукама њених другара папир постаје шарен, разигран... а онда је и сама, по свом папиру, почела да повлачи линије. Оне су биле прво танке, једва видљиве, уплашене и изгубљене у белој празнини хартије. Затим су постајале све чвршће, оштро изломљене попут неких страшних зуба, тако да је изгледало: скочиће са папира и угристи неког!

Марко је зачуђен гледао у Маријин цртеж. Милица се побунила:

- "Учитељице, Марија неће да црта, него само прави неке жврљотине!" У гласу јој је треперило разочарење.

- "Због тебе нећемо стићи да завршимо стрип! - љутито изговори Тања. У хипу је узела Маријин цртеж и држећи га високо изнад главе почела је да виче, показујући га целом разреду:

- "Еј, народе, видите шта је Марија нацртала!!!" У том трену све су се главе из разреда окренуле на ту страну. Неко се смејао, неко је показивао прстом на цртеж, нешто су говорили што Марија није разумела... Са свих је страна долазила дечја вика као неки велики талас тако да је осетила како под њим тоне...

Прочитајте део приче који сте добили и проиграјте по улогама - шта су све деца из Маријине радне групе могла да ураде другачије, да поведу рачуна о Марији...

Затим одговорите на питања: Зашто они то нису урадили? " Шта су деца из групе желела ?

Група: «МАРИЈИН РАЗРЕД»

"Еј, народе, видите шта је Марија нацртала!!!" У том трену све су се главе из разреда окренуле на ту страну. Неко се смејао, неко је показивао прстом на цртеж, нешто су говорили што Марија није разумела... Са свих је страна долазила дечја вика као неки велики талас тако да је осетила како под њим тоне...

- Учитељица је пришла њиховом столу и погледала у цртеж: "Шта је теби, драго дете?" - изговорила је с неверицом. Затим је погледала на сат, узела нови папир и додала:

- "Имамо још десет минута до звона, ко може да помогне Марку, тањи и Милици да заврше стрип? - упитала је гласно.

- "Могу ја! Своје сам завршио!" — јавио се Дејан. "Пусти Дејана да седне ту, а ти иди на његово место" - обратила се учитељица Марији, дубоко уздахнувши. Девојчица је ћутке послушала. Образи су јој горели од стида...

Прочитајте део приче који сте добили и одговорите:

- Шта су све деца из Маријиног разреда могла да ураде другачије, да поведу рачуна о Марији?
- Зашто она то нису урадила?
- Шта су деца из разреда желела?
- Шта је Дејан могао да уради другачије, да поведе рачуна о Марији?
- Зашто није то урадио?
- Шта је он желео?

Група: «УЧИТЕЉИЦА»

"Еј, народе, видите шта је Марија нацртала!!!" У том трену све су се главе из разреда окренуле на ту страну. Неко се смејао, неко је показивао прстом на цртеж, нешто су говорили што Марија није разумела... Са свих је страна долазила дечја вика као неки велики талас тако да је осетила како под њим тоне... Учитељица је пришла њиховом столу и погледала у цртеж: "Шта је теби, драго дете?" - изговорила је с неверицом. Затим је погледала на сат, узела нови папир и додала:

- "Имамо још десет минута до звона, ко може да помогне Марку, тањи и Милици да заврше стрип? - упитала је гласно.

- "Могу ја! Своје сам завршио!" — јавио се Дејан.

- "Пусти Дејана да седне ту, а ти иди на његово место" — обратила се учитељица Марији, дубоко уздахнувши. Девојчица је ћутке послушала. Образи су јој горели од стида...

Прочитајте део приче који сте добили и одговорите:

- Шта је све учитељица могла да уради другачије, да поведе рачуна о Марији? " Зашто она то није урадила?
- Шта је она желела?

3. Извештавање у великој групи

За време извештавања водитељ на једној страни табле исписује стратегије које деца наводе као вођење рачуна о Марији.

Уколико групе између осталих стратегија за разумевање Маријиног понашања не препознају и важност тога да други могу да је питају како се осећа, и шта јој се десило, водитељ може да постави питање свима:

Како би изгледала ова прича да је Марију неко у школи питао како се осећа и шта јој се десило?

На другој страни табле водитељ исписује све потребе ликова из приче које деца открију у решавању задатака.

Уколико групе не излистају потребе, водитељ у току њиховог извештавања помаже превођењем разлога поступака јунака из приче у потребе.

4. Тренутак промене: Разговор у кругу

Водитељ пита све:

- Шта је у овој причи довело до промене?

Ако се у дечјим одговорима нађе још нека стратегија, коју већ нису навели, водитељ на табли дописује и ту стратегију уз остале.

5. Дечје лично искуство: Разговор у кругу

Водитељ пита све:

- Да ли се вама догодило нешто слично као Марији?
- Прво мало размислите да бисте могли да се сетите.
- Нека дигну руку сви којима се нешто слично десило. Ко хоће да нам каже?

Водитељ пита све: Размислите, како бисте поступили у таквој ситуацији, ако вам се то деси? "Шта би вам највише одговарало? Нешто већ имате на табли, а можете смислити и нешто друго.

- Ко хоће да нам каже шта би учинио кад би му се десило нешто слично. Говори ко жели.

Коментар водитеља: Кад се неко понаша другачије од оног што ми очекујемо, важно је да га не осуђујемо, него да покушамо да разумемо зашто се тако понаша, и да помогнемо.

6. Припрема за наредни час: Водитељ каже деци да ће до следећег часа имати један веома важан и посебан задатак који се зове **ИЗНЕНАДИ ПАЖЊОМ**. Посебан је по томе што ће дечаци имати да смисле како да пријатно изненаде пажњом сваку девојчицу у разреду, а девојчице сваког дечака у разреду. Треба да се тајно договоре, и да смисле шта ће да буде знак пажње, како ће то да изведу, ко ће да изведе. И то треба да изведу до следећег часа на коме ће причати о томе. Подсети их да дечаци свакој девојчици напишу поруку « Волим што си ти у нашем одељењу зато што (и онда да наведу шта цене код те другарице, а девојчице да напишу за сваког дечака, тако да свако у одељењу добије такву поруку.) Објаснити им да чињење и примање пажње доприноси да се сви осећају боље, да њихова цветна дуга буде још блиставија.

9. радионица : ИЗНЕНАДИ ПАЖЊОМ

Циљ: Размена о томе шта су предузели да би изненадили пажњом вршњаке супротног пола у протеклој седмици

1. Уводна игрица: по избору деце

2. Размена у круг: свако саопштава поруку коју је добио, и други знак пажње ако га је било и каже како се осећао притом

3. Размена у круг: Како вам је било док сте смишљали и чинили пажњу? Како сте се осећали, да ли било тешко или лако, како сте се договарали?

Коментар водитеља: Можете да изненадите пажњом чланове своје породице, или комшије па да тако допринесете да се сви осећају боље, зато што пажња прија и ономе ко чини и ономе ко је прима.

10. радионица: БРАТ И СЕСТРА

Циљ: Размена о односу млађе и старије деце у породици, о поштовању слободе избора и договарању, о личној одговорности

1. Уводна игрица: по избору деце

2. Читање приче: КАПУТ

«Кад дођеш сине из школе, иди по сестру у вртић, па идите код баке на ручак. Мораћу данас дуже да останем на послу», рекла је мама сину Велимиру.

После школе, Веља је отишао по сестру (он је ишао у с1ги§1 разред, а сестра је била три године млађа), и пошли су код баке. На путу су срели Вељиног друга из разреда, Ђорђа. Застали су испред Ђорђеове куће и почели причу «од Кулина Бана»... Сестри је све више бивало досадно. Они су потпуно заборавили на њу. Било јој је врућина у бундици. Веља је скинуо свој капут и уживао у топлим зрацима Сунца... «Хајдемо већ једном»- пауацyаlа је сестра. «Ћути»- рекао је брат. «Ја не могу више да стојим»- запомагала је сестра. «Па ти иди»- рече брат. «Како да идем?» «Сама»-одговори брат. «И понеси овај мој капут, а ја ћу већ доћи». «Шта је с тобом? Да идем сама, па још да ти носим и капут?! Нећу!» «Немој ту да изводиш, већ уради како ти кажем!»- љутито рече брат. «Не могу. Не могу да носим и капут. И мени је врућина». «Носи кад ти кажем!»- угура јој капут у руке и поче да је гура да пође. Сестра рече: «Добро. Идемо и понећу капут, али само до оне клупе!»- и показа на клупу која се једва видела на крају улице. «Не лупај глупости»- рече брат! Сестра оде.

Увече, кад је бака хтела да испрати децу кући, нигде Вељиног капута! «Где ти је капут?»-питала је бака. «Питај њу»- рече брат. «Па, зар га ти ниси узео са клупе где сам га оставила!»-збуњено упита сестра. «Како си могла то да урадиш?»- викала је бака на унуку. «Како нешто тако може да ти падне на памет?»

3. Рад у малим групама: ко је одговоран што нема капута? мама, Веља, Ђорђе, сестра, онај ко је узео капут

Свака група треба да има пред собом копију текста приче.

Подсетити децу да треба да образложе, да наведу зашто тако мисле. Ако не могу да се сложе у малој групи, саопштавају у чему су се разликовала њихова гледишта.

Извештавање: свака група саопштава своје ставове, а водитељ бележина таблично је означен као одговоран и зашто. Кад се заврши извештавање, доводи их питањима да узму у обзир одговорност свих учесника,

4. Размена у круг: кад кажемо за неки поступак да је фер, шта то значи? Кажите шта ви мислите да реч фер значи? _ *

5. Рад у малим групама: Деца се врате у своје групе и добијају *задатак* да одговоре на питања:

- да ли је понашање брата према сестри у причи било фер и зашто?
- да ли је понашање сестре према брату било фер и зашто?
- да ли је мамино понашање према сину било фер, и зашто?
- да ли је бакино понашање према унуци било фер и зашто?
-

Извештавање: свака група саопштава своје ставове и после тога водитељ пита цело.

Шта би, по вашем мишљењу, било фер? Наводи их питањима да узму у обзир потребе и намере свих учесника, дискусија о односу старије и млађе деце у породици:

- да ли би се све одиграло другачије да је сестра била старија и зашто?
- да ли би се то одиграло другачије да су у причи биле две сестре и зашто?
- да ли би се то одиграло другачије да су у причи била два брата и зашто?
- да ли мисле да је лакше бити млађе односно старије дете у породици., и зашто?
- шта старијем детету породици смета, које му потребе нису задовољене?
- шта млађем детету породици смета, које му потребе нису задовољене?
- Како то могу и једни и други да буду задовољни?

11. радионица: НИСМО ВРШЊАЦИ, ПА ШТА?

Циљ: Размена о односу старије и млађе деце, о дискриминацији по узрасту, о искрености у дружењу.

1. Уводна игрица: по избору деце

2. Читање приче: ЖМУРКЕ

У мом комшилуку живе деца различитих узраста. Мојих вршњака нема, тако да сам дошао да се дружим само са старијима од себе. Једног дана изашао сам испред зграде да се играм са њима. Почели смо да играмо жмурке — ја сам жмурио. Дуго сам их тражио око зграде. Нигде их није било. Схватио сам да су ме оставили. Збуњен сам отишао кући. Био сам јако љут на њих. Мама ми је рекла да се не играм са њима кад су такви. Сутрадан сам изашао сам у двориште. Понео сам своју омиљену играчку. Убрзо су дошла деца на коју сам био љут. Питали су ме да ли могу са мном да се играју.

Водитељ говори: Овај дечак нам није испричао шта је он урадио. Шта ви мислите да треба да уради?

Да ли да пристане да се игра са њима или не?

Размена у малим групама: продискутујте Шта ви мислите да треба да уради и наведите разлоге зашто сте се тако определили?

4. Извештавање:

5. Дискусија у великој групи: Да ли понашање старијих дечака било фер (кад су га оставили у игри жмурке, кад су дошли да се играју са њим сутрадан, кад је изнео играчку) .Зашто тако мислите?

- Да ли би било фер да су га оставили да се сам игра са играчком.?

• Зашто су се старија деца понашала онако према овом дечаку? (Зашто су га оставили самог)? Шта је могао да буде разлог?

• Да ли су тада знали како ће дечак да се осећа? Како су могли другачије да поступе?

• Зашто су сутрадан та иста деца пришла овом дечаку? Шта су желели? Да ли је то фер?

• Како су тада могли да поступе другачије, да покажу да им је стало до тога како се он осећа?

• Како се дечак осећао када је схватио да су га другови оставили?

• Зашто се тако осећао? (осветљавање потреба) Шта је он желео? Да ли је исправно да он тражи од старијих да се играју са њим? Зашто?

• Како се осећао кад су му дечаци пришли кад је изнео играчку?

• Зашто?

Зашто је мама рекла да се не игра са њима ? Шта је она желела? Да ли је исправно да му мама говоришта да ради?

б. Питања за све (лично искуство):

' • Да ли вам се некада десило да будете "старији", да се ту врзма неко млађи и жели да учествује равноправно у вашим играма?

• Шта тада обично радите? Зашто?

• А да ли вам се нешто слично десило са старијима од вас (када сте ви млађи)?

• Како се ви тада осећате? Зашто?

• Шта тада обично радите? Зашто?

Да ли се у школи дешава нешто слично са старијим или млађим ђацима? Шта тада можете да урадите, а да свачије потребе буду уважене?

Зашто је важно да поведемо рачуна како наше понашање утиче на друге, како се други осећају у некој ситуацији?

12. радионица : ТРИ ПРИЈАТЕЉИЦЕ

Циљ: Дефинисање појма пријатељства; Сукоб и усаглашавање ставова у вези са пријатељством.

1. Уводна игрица: поизбору деце

2. Читање приче

ТРИ ПРИЈАТЕЉИЦЕ

Вера је свако јутро једва чекала да дође у школу, а данас јој је то стварно тешко. До пре пар дана још је уживала да се дружи и игра са Зорицом и Аном. Али се онда догодило да су се Зорица и Ана посвађале и уопште не разговарају.

Јуче јој је Зорица љутито рекла: "Јој, Вера, што ме нервираш! Буди или самном или са Аном! Или си моја или си њена пријатељица! Одреди се већ једном! Шта стално шеткаш тамо- овамо/

А њих три су до скоро биле нераздвојне. Вера не зна шта да ради јер би волела да се дружи и са једном и са другом истовремено....

3. Рад у групама: "У туђим ципелама"

Деца се деле у 4 групе: две групе се баве Зорицом, а две Вером.

Свака група добије испред себе текст приче и картице са задацима.

Група ЗОРИЦА:

■ Зашто је Зорица Вери рекла:

"Јој, Вера, што ме нервираш! Буди или самном или са Аном! Или си моја или си њена пријатељица! Одреди се већ једном! Шта стално шеткаш тамо-овамо?!"

- Како се она осећала?
- Шта је желела?
- Зашто је Зорица то желела, до чега је њој заправо стало?

Група ВЕРА:

" Зашто је Вери одједном тешко да иде у школу? Шта јој се догодило?

- Како се она осећа?
- Шта Вера жели?
- Зашто она то жели, до чега је њој заправо стало?

Извештавање група

Док групе извештавају водитељ бележи на једну страну табле оно што су установиле групе које се баве Зорицом, а на другу оно што су установиле групе које се баве Вером. приче, а потом да се преведу у потребе. Деца се враћају у групе и добијају нове следеће задатке:

4. Трагање за решењима

Група ЗОРИЦА

■ Шта је Зорица могла да уради или да каже другачије, па да буду задовољне и добро се осећају и она и Вера ?

■ Проиграјте по улогама ову причу са вашим решењем.

Група ВЕРА

■ Шта је Вера могла да уради или да каже другачије, па да буду задовољне и добро се осећају и она и Зорица ?

Проиграјте по улогама ову причу са вашим решењем.

Разговор у кругу

Водитељ на табли бележи стратегије које су деца понудила игром улога за решавање сличних ситуација (изрећи како се осећаш, рећијасно шта очекујеш и зашто, навести до чега тије заправо стало, изразити отворено шта те брине... и сл.).

О сваком се понуђеном решењу разговара тако да се са целом групом проверава да ли се тим решењем остварују потребе и Верине и Зориине.

Водитељ омогућује и онима који мисле различито од група да се изјасне:

- Да ли сте задовољни решењима које су понудиле групе? Ко није задовољан? Ономе ко није задовољан водитељ предложи да понуди неко своје решење.

5.Лично искуство

Питања за све. Одговара ко жели.

- Да ли се вама нешто слично догодило?
- Шта мислиш, да ли би ти тада помогло нешто од овде понуђеног ?
Ако је одговор ДА:
 - Шта би ти то помогло?
- Ако је одговор НЕ:
 - Шта би друго могло да ти помогне?

Водитељ бележи сваки нови предлог из децејег личног искуства.

6.Дискусија у групи: водитељ тражи од деце да образложе свој став, да наведу разлог зашто тако мисле.

Да ли људи могу да се свађају а ипак да буду пријатељи?

Да ли је могуће да будеш пријатељ са неким а да се никад не посвађате?

Да ли је могуће да будеш пријатељ са свима?

Да ли можеш да будеш пријатељ неком ко не жели да буде твој пријатељ?

Да ли је добар пријатељ увек слаже с тобом без обзира шта да ти радиш?

Можеш ли да будеш пријатељ са неким кога не волиш?

Да ли је могуће да неко нема ни једног пријатеља? Зашто је то тако?

Да ли можеш да будеш пријатељ неком ко је старији или млађи од тебе?

13.радионица: ИЗНЕВЕРЕНА ОЧЕКИВАЊА.

Циљ: Размена о томе да ли треба разоткрити лаж коју је изрекао пријатељ/ица ; да ли је ћутање о томе исто лаж; да ли је лаж опростива; да ли се може бити пријатељ некоме ко лаже; зашто је лаж морални прекршај.

1.Уводна игрица: по избору деце

2.Читање приче: **ЈАЦИНА ПРИЧА**

Са мамом сам боравила на Копаонику. Зорица и ја смо се лепо дружиле јер су нам собе биле једна до друге. Једног дана смо питале маме да одемо до дела насеља где су стазе да бисмо возиле тротинете. Уживале смо у вожњи и игри и причи. Потпуно смо заборавиле на време. Зорица се одједном сетила да треба да пожури у хотел, јер има са мамом да слуша концерт "Магазина". Ужурбано кто кренуле према хотелу. Возиле смо тротинете док је било стазе, а онда кренуле низбрдицом. Није било довољно места за обе на путелку. Зорица ме гурнула и ја сам пала. Огулила сам колена, потекла је крв. Кад сам хтела да устанем јако ме је заболело. Остала сам да седим у прашини. Зорица се јако уплашила и почела да ме чисти од прашине. Утом су се појавиле наше маме, које су кренуле да нас траже. Зорица је рекла да сам

се саплела о камен, јер да је рекла истину можда не би те вечери ишла на концерт. То ме јако заболело, али нисам ништа рекла.

3.Размена у малим групама

Ко је одговоран што је Јаца пала ? Да ли је Зорица поступила исправно кад је рекла да се Јаца саплела о камен? Да ли је Јаца поступила исправно кад је ћутала? Зашто тако мислите? Извештавање у великој групи.

4. Одигравање у малим групама:

Како је ова прича могла другачије да се заврши, да сви буду задовољни?

5. Дискусија у великој групи:

Зашто деца лажу? Да ли је понекад оправдано слагати? Кад и зашто?

Да ли је прећуткивање исто што и лагање?

да ли се може бити пријатељ некоме ко лаже

Зашто се каже да не треба лагати?

шта одрасли могу да ураде да помогну деци да говоре истину?

Имате ли пример када је нас неко слагао? Наведите пример. зашто је то урадио

да ли је лаж опростива? Ако не - зашто, ако да када и зашто ?

Када сте ви слагали (лични примери, може да се бира неколико за даљи разговор)

како сте се тада осећали?

зашто сте то урадили, шта сте желели?

шта је могло да вам помогне тад да кажете истину?

14. радионица:УСЛОВ

Циљ: Размена о сукобу потреба и како га превазићи, морална дилема - крађа као услов прихваћености у групи , поштовање туђег власништва

1.**Уводна игрица:** по избору деце

2.**Читање приче: УСЛОВ**

Павле се доселио у једну од три четвороспратнице на крају града. Ове зграде су некако штрчале међу приземним кућама са малим раскошним баштама. Било је лето, па је улица врвела од дечје галаме. Највише су га привлачили гласови дечака: старијих, млађих, а и оних који су били приближно његових година. Одлучио је да изађе напоље из свог новог стана и да их упозна.

- "Ја сам Павле", - пришао је слободно највишем дечаку, иза којег су га радознано гледала још петорица млађих, држећи у рукама своје шарене кликере.

- "Ти си нови?" — насмешио се један плавокоси малишан. - "Ја сам Саша, а он је Бојан" — изговорио је показујући на најстаријег међу њима, а којему се Павле био обратио.

- "Донео сам кликере. Волео бих да се играм с вама. Могу ли?" - запитало је Павле.

- "Не можеш", - одбрусио је Бојан, - "не још!" Сачекао је да види учинак својих речи, а пошто је Павле само ћутао, Бојан је наставио:

- "Ако хоћеш да будеш с нама мораш прво да набереш трешања из деда Марковог дворишта!" Док је то говорио изгледало је као да ужива у збуњености овог новог клинца! Показао је Павлу покретом руке раскошно зелено дрво које је својим слатким, црвеним плодовима мамило погледе дечака.

- "Само мораш да пазиш, јер деда Марко има огромног, црног пса" - уплашено промуца Саша.

- "То је јаааако опасан пас..." - огласи се још један малиша, - "и нико се од нас, осим Бојана, није усудио да се попне на то дрво..." Бојан је важно покупио своје кликере окренувши Павлу леђа, а затим је ушао у улаз зграде, без освртања. Остали дечаци су га следили.

Павле је остао сам и замишљен. Размишљао је шта да уради...

3. Размена у малим групама:

Шта Павле жели? Шта ви мислите да Павле треба да уради? Наведите зашто мислите да то треба да уради ? Извештавање

4. Дискусија у великој групи:

Ако деца наведу страх од пса као разлог да Павле не украде трешње водитељ пита да ли би било у реду да то уради ако нема пса? И ако га деда Марко не види?

Да ли је браће трешања из туђег дворишта крађа? Да ли је исто кад се краде воће са дрвета и воће из самопослуге ?

Шта је крађа? Дајте пример.^

Да ли је фер што је Бојан рекао да Павле мора да испуни услов да би се држио са њима? Зашто је то Бојан тражио, шта је он желео? Зашто су се деца сагласили са Бојаном?

Да је Павле украо трешње ко би све био одговоран- само Павле, или Павле и Бојан, или сви дечаки?

5.Мозгалица у малим групама:

Зашто не треба красти?

Извештавање: водитељ пише на табли све наведене разлоге

Ако деца наводе само разлоге који се тичу избегавања непријатних последица по њих (да их не ухвате, казне итд.) навести их да размисле какве су последице по онога од кога је украдено, да се баве осећањима и потребама покраденог. Да ли се вама десило да вам неко украде нешто ваше- како сте се осећали?

Како треба поступити према ономе ко украде нешто? Ако наведу казну, питати их да размисле како би се могло помоћи том неком да схвати зашто не треба красти.

6.Лично искуство: Да ли се вама десило да вам неко поставља услов да бисте били прихваћени у групи? Да ли је у реду да се поставља услов.

15.радионица: ТРША

Циљ:Размена о томе да ли је крађа морални прекршај и кад је покренута добрим намерама.

1. Уводна игрица: по избору деце

2. Читање приче:ТРША

Милица и Трша су већ дуже времена добре другарице. Иду у први разред. Милица се поверавала Трши, а Трша је уживала у њеном друштву и играма. Милица је причала о тешкој ситуацији код куће. Тата много пије, виче на маму. Мама често нема новца- има само за хлеб. А Милица би волела као и друга деца да има бомбоне, чоколаде...

Једног дана, Трша је истрчала из учионице чим је звонило. Вратила се срећна и задовољна, значајно пружајући Миличи чоколаду! «Сад имаш и ти!» «Одакле ти то Тршо?» «Зар је то важно?!»- рекла је Трша.

Деца су пријавила Тршу учитељици како су је видели да је у трку украла чоколаду из трафике испред школе.

3.Размена у малим групама: да ли Трша треба да буде кажњена, зашто и како.

4.Извештавање.

Водитељ записује на табли одговоре деце из групе. *Сумирање:* о чему се у свакој групи водило рачуна...

5.Дискусија у великој групи:

Да ли је фер што су деца пријавила учитељици да је Трша украла чоколаду? Зашто?

Да ли је у реду да се украде да би се помогло неком ко нема новца?

Да ли је исти прекршај кад краде онај ко нема и онај ко има новца?

Да ли је исто ако се украде нешто мало (чоколада) или крупно (јакна)?

Да ли ће продавачица морати да плати чоколаду која је украдена? Да ли је то фер?

Да ли је крађа увек рђаво дело? Можете ли да дате пример.

Зашто је крађа рђаво дело?

Ако украдеш новац да би купио храну јер гладујеш , да ли је то рђаво дело? Да ли је то крађа?

Да ли је исто крађа кад се поткрада богата и сиромашна особа? Зашто?

Ако ти нађеш нешто на улици и узмеш, да ли је то крађа? Зашто?

Да ли би било у реду красти кад би знао да никад нећеш бити ухваћен на делу?

Да ли би било у реду красти кад сви други краду? Зашто?

Да ли би било у реду красти од лопова?

Ако би видео да твој друг покушава да нешто украде, да ли би га спречио? Објасни зашто (да или не).

6. Мозгалица:

Како је Милица могла да помогне Трши а да не краде?

Како да се деца науче да не краду? Како бисте ви убедили- неког да није добро красти?

16.радионица: ПРИЈАТЕЉСТВО

Циљ:размена о томе шта обухвата појам пријатељства

1.Уводна игрица: по избору деце

2.Читање песме:ИМЕНА

Пронађеш негде неког Мишу,

Некаквог Горана,

Драгана,

Свету,

Пронађеш другаре налик на себе

и станеш тако

и не верујеш

да има неко као ти — исти,

баш исти на овом другачијем свету.

И ништа не мораш да им кажеш. Све се унапред зна и разуме.

Можда те неке Мире сад траже

Можда Гордана нека не уме

Због тебе,
Јелене,
Милице,
Виде,
До неког огромног сунца да иде.

И не знаш колико као ти — таквих
Вечерас поново неког немају.
И не знаш колико као ти — истих
За сусрет са тобом баш сад се спремају.

И не знаш ко су то, као ти — дивни, И што су јастуке сузама влажили.

А лепо сте се могли срести Само да сте се мало потражили.

И кренеш у живот с погрешним неким. С другачијим неким. Неким далеким.

А Борис,
Вера,
Владан
И Сања
Још увек само тебе сања.

(Мирослав Антић, Плави чуперак)

1. Шта је пријатељ? Замислите да објашњавате некоме ко не зна шта та реч значи, како би му објаснили?

Наведите све особине које би неко требало да има да би га сматрали пријатељем.

На пример: 'Пријатељ је неко ко ...' Водитељ исписује на табли.

2. Игрица: "У кућици пријатељства"

> Ову игру водитељ игра са целом групом, тако што припреми цедуљице са бројевима од 1-12 (неки бројеви ће да се понављају пошто треба да буде онолико цедуљица колико има деце. Деца извлаче цедуљицу и одговарају на питање које је у прозору кућице под тим бројем.

> Правила игре:

Ако дете извуче број 12 може да постави своје питање у вези са пријатељством коме год жели из групе у којој игра игру. Питања:

1. Шта твој пријатељ највише воли код тебе?
2. Да ли си се некад посвађао/ла са својим најбољим пријатељем/пријатељицом? Како сте разрешили сукоб?
3. Да ли си некад помогао свом пријатељу/пријатељици кад му је то требало? Испричај како.
4. Да ли ти је пријатељ/пријатељица помогао/помогла кад ти је помоћ била потребна? Испричај како.
5. Да ли си некад рекао свом пријатељу/пријатељици да имаш другачије мишљење од њега/ње? Испричај о чему се радило.
6. Које игре воли твој пријатељ/пријатељица? Како одлучујете чега ћете се играти, ко даје предлог?
7. Да ли твој најбољи пријатељ има и друге пријатеље осим тебе? Да ли ти то смета?
8. Како си постао пријатељ са својим најбољим пријатељем/пријатељицом?
9. Има ли нешто што твој пријатељ/ица не воли да ради, а ти волиш баш то?
10. Шта твој пријатељ теби замера?
11. Шта ти замераш свом пријатељу?
12. Питај шта желиш, кога желиш?

ПАНО ЗА ИГРУ "У КУЋИЦИ ПРИЈАТЕЉСТВА"

1

Шта твој пријатељ /пријатељица највише воли код тебе

2

Да ли **си** се некад посвађао / посвађала **са својом** Најбољом **пријатељицом** пријатељем ?
Како сте разрешили сукоб?

3

Да ли си некада помогао / ла свом пријатељу /ци кад му је то требало ?
Испричај како.

4

Да ли ти је пријатељ/ица помогао / помогла кад ти је помоћ била потребно ?
Испричај како.

5

Да ли си некад рекао, , свом пријатељу /ци да имаш другачије мишљење од њега/ње?
Испричај о чему се

6

Да ли си некада помогао / помогла свом пријатељу /ци кад му је то требало ?
Испричај како.

7

Како си постао пријатељ са својим најбољим пријатељем / пријатељицом?.

8

Да ли твој најбољи пријатељ / пријатељица има и друге пријатеље осим тебе?
Да ли ти то смета?

9

Има ли нешто што твој пријатељ / пријатељица не воли да ради, а ти ! волиш баш то?

10

Шта ти замераш свом пријатељу

11

Шта твој пријатељ теби замере

Питај шта и кога желиш ?

17. радионица: ЈЕДАН ОБИЧАН ДАН

Циљ: Размена о правима и одговорностима укућана; о подели одговорности око кућних послова, о слободи избора и обавезама.

1. Читање приче:

ЈЕДАН ОБИЧАН ДАН

Распуст је. Свиђа ми се што не морам рано да устанем и журим у школу, мада ми по мало недостају и учитељица и другари. Волим да лешкарим у кревету, слушам музику и читам неку књигу или часопис. Мама и тата су на послу. Ја остајем сама код куће. Као и сваког јутра на столу ме је чекао доручак и порука: "Надамо се да си се наспавала. После доручка иди у алотеку и купи ханзапласт, у поппу понеси ову разгледницу. маркицу купи на шалтеру. Паре су на столу, Молимо те, сврати у пекару да купиш хлеб. Воле те мамаи тата".

У, колико обавеза имам данас. А они су га баш дрегерали са тим иди тамо, иди овамо, купи ово, купи оно... А онда ми је пало на памет да данас дуже раде него обично и да не би могли све сами да обаве. А сем тога, и пошта и апотека су у блшини, у нашем комшилуку...! Розвала сам Милицу, да не идем сама. Она станује у мојој згради, иде у моју школу, само у четврти разред. Лепо се дружимо. Понекад се играмо код ње у стану. понекад код мене. некад испред зграде. Милица се тек пробудила. "Супер је што си ме пробудила. Нисам ни знала колико је сати. А треба да идем код Наде да се играм са њом и да видим ту нову итрицу о којој ми толико прича. Хоћеш самном"? Ја сам јој онда рекла да сам у ствари хтела да идемо заједно да ја купим ханзапласт, маркицу, хлеб... Она ме је прекинула и рекла: "Па зашто то треба ти да радиш? Ја ништа од тога не радим! А и распуст је, хоћу само да се играм и да немам никакве обавезе. У кући ваљда има неког ко то може да обави"!

Покушавала сам да јој објасним да су ме родитељи замолили да то ја све урадим. Нисам успела, јер ме је Милица стално прекидала...

2. Размена у паровима:

- Да ли ви имате обавезе код куће?
 - Шта све радите у току дана, којим се све активностима бавите код куће? Пробајте да се сетите свега, шта све радите (играте се, идете у куповину, распремаате кревет...).
- Након размене у паровима формирају се групе од два или три пара.

3. Рад у малим групама:

- Излистајте и напишите на пак папиру две листе: на једну ћете издвојити све оне активности које радите само за себе (играње игрица, гледање телевизије...), а на другу: шта је то што радите в за себе и за друге у зашој породици (распремање собе, куповина...).
- *Други задатак:* сада на тим листама свако од вас да обележи срцем шта воли да ради, а звездом шта не воли да ради (колико вас је у групи који волите да гледате телевизију, толико ће срдаца бити изнад "гледам телевизију").

4. Извештавање у великој групи (први задатак).

Коментар водитеља: шта је све заједничко за обе групе одговора, шта је све различито, поређење две листе по броју активности, наглашавање колико је активноети којима се деца баве собом, а колико је активности којњама се деца баве и другима.

(други задатак).

Коментар водитеља - сумирање: шта је то што већина воли да ради или да се бави, а шта је то што већина од вас не воли да ради, чега има више, мање...

5. Размена увеликој групи:

• Хајде да се бавимо оним пословима и активностима које радимо а не волимо да их радимо. Највише вас је рекло да не волите да радите... (учитељица наводи са листе примере активности које имају највише звездица). Дакле зашто радим оно што не вољим да радим?

Одговара ко се јави. Учитељица исписује разлоге које деца наводе, подстиче их да наведу што више разлога и преводи на језик потреба заједно са децом. Записује превођење на језик потреба на табли или на пак папиру (када преведемо распремање играчака, које дете ради а не воли на језик потребе, могуће је: потреба да буде у добрим односима са својом породицом, потреба за уредношћу и редом, потреба за уважавањем од породице након распремања собе...). *Завршни коментар водитеља:* неке послове радо радимо, а неке не. Ако сагледамо да смо све што радимо сами изабрали зато што нам је стало до тога, кад видимо потребе које нас наводе да то бирамо, онда нам је то лакше него кад мислимо да то морамо, или да нас неко други тера. Осим тога, договор између укућана око тога шта ће ко да ради јеважан да би сви били задовољни.

6. Домаћи задатак за деду:

Разговарајте са вашим укућанима о томе које све активности, послове они обављају или раде, и из којих потреба то раде, договорите се са свима око поделе.

18. радионица: ЧИШЋЕЊЕ ГРАШКА

Циљ: Размена о томе како превазићи сукоб потреба деце и одраслих, о стереотипима у вези са полним улогама; о де чјим правима и одговорностима; о зна чајудоговорања.

1. Читање приче

Јелена иде у трећи разред основне школе. Петак је. Њена најбоља другарица из разреда, Марија, слави свој десети рођендан. Свима из разреда Марија је рекла да дођу код ње на прославу у 5 сати. Јелена се радује реткој прилици да се сви заједно друже и после школе. Стигла је кући и радосно објавила да иде на рођендан. Мама је слегла раменима и рекла: "Морамо да оберемо грашак, па да га сутра однесем у град, на пијацу, да узмем неки динар. Остали смо без пара..." Јелена је без речи пошла са мајком у башту. Брале су грашак у тишини, све док није пао мрак. Ушле су у кућу. Јелена, иако уморна, замишљала је себе на рођендану код Марије.

"Хајде сада да га очистимо од љуске. Тако ћу га брже и скупље продати." - рекла је мама Јелени.

Кад је грашак био изљускан, било је већ 8 сати. Касно за одлазак на рођендан. Савладана умором, тужна, Јелена је размишљала шта да каже сутра Марији? Зашто није дошла?

2. Дискусија у малим групама

Подела на 4 групе - па свака група извуче једну од картица:

2. Одобравам мамине поступке.

3. Не одобравам мамине поступке.

4. Одобравам Јеленине поступке.

5. Не одобравам Јеленине поступке

Свака група треба да наведе разлоге из којих одобравају/не одобравају, да се позабаве потребама маме/Јелене, и да то укратко саопште осталим групама.

3. Извештавање о разлозима одобравања/неодобравања.

Прво све групе извести о резултатима дискусије у малиј групи, па тек онда водитељ пита:

• Да ли се нешто променило у вама када сте чули зашто су оне урадиле тако како су урадиле? Да ли исто мислите као на почетку, или..?

- Да ли би исто изгледала прича о тати и сину? На пример, кад Јован каже да хоће да иде на рођендан, тата му каже да треба да оберу грашак...

4. Дискусија у малим групама:

- Како је могло другачије а да обе буду задовољне? Деца имају задатак да смисле како су мама и Јелена могле да поступе другачије, па да обе буду задовољне.

5. Извештавање о предлозима:

После сваког предлога учитељица "проверава" да ли се водило рачуна о томе да обе стране буду задовољне - шта остали у групи мисле о предлогу...

Коментар водитеља: о значају јасног изражавања и уважавања у свих присутних потреба, о важности договарања да би се нашло решење које је задовољавајуће за обе стране.

6. Размена у малим групама (ако има времена):

- Да ли сте разговарали са укућанима о томе које све активности они имају у току дана и шта ко ради у породици. Размените то у малим групама и направите извештај о томе које послове раде маме, тате и остали чланови породице.

Деца праве збирни извештај наводећи шта ко ради у породици, и из које потребе.

7. Извештавање у великој групи.

8. Размена у великој групи:

- Да ли сте ви сагласни са тим што је то тако... Јесте ли имали могућности да се договорите?

19. радионица: МЕСТО ЗА ИГРУ

Циљ: Размена о томе како превазићи сукоб потреба деце и одраслих, о кућном реду; о дечјим правима и одговорностима; о значају договорања.

1- Читање приче: МЕСТО ЗА ИГРУ

Бојан, Никола и Дејан иду у исти разред. Много воле да играју кошарку, али никад немају довољно времена. Поред школских обавеза, они иду у музичку школу и на часове енглеског.

Једног дана дошао је Бојан у школу, и сав раздраган објавио да има нову кошаркашку лопту из Мађарске. Договорио се са Николом и Дејаном да одмах после школе играју кошарку испред његове зграде. Ту има места за игру, а постоји и кош који су наместили старији дечаци.

Као што су се договорили, окупили су се око 2 сата испод коша. Сваки од њих повео је са собом још понеког да би игра била интересантнија. Једва су чекали да заиграју новом лоптом. Игра је почела. Између зграда су одјекивали њихови гласови и ударци лопте о бетон.

Игру је прекинуо љутити глас чика Боже, пензионера са другог спрата: " Јесте ли ви нормални? Знате ли колико је сати? Сада је време одмора! ". Дечаци су у трку напустили игралиште.

2. Дискусија у малим групама

Подела на 4 групе - па свака група извуче једну од картица:

- Одобравам поступке дечака.
- Не одобравам поступке дечака.
- Одобравам чика Божине поступке.

- Не одобравам чика Божине поступке.
- Одобравам чика Божине поступке.

Свака група треба да наведе разлоге из којих одобравају/не одобравају, да се позабаве потребама дечака/чика Боже, и да то укратко саопште осталим групама.

3. Извештавање о разлозима одобравања/неодобравања.

Прво све групе извести о резултатима дискусије у малој групи, па тек онда водитељ пита:

- Да ли се нешто променило у вама када сте чули друге групе? Да ли исто мислите као на почетку, или..?

Коментар водитеља: Једно од дечјих права гласи: Ти имаш право да се играш и рекреираш бавећи се активностима као што су спорт, музика и драма/ (Конвенција о правима детета, члан 31). Да ли сте то знали? Да ли пензионери имају право на одмор? Како бисте репгаН тај сукоб права - ваших на игру и рекреацију и права пензионера на одмор?

4. Рад у малим групама

Деца се поделе у мање групе и свака има задатак да одигра како је могло све другачије да буде. Ако не могу да смисле неко решење понудити им алтернативу да пронађу необично или смешно решење.

Подсетник за дискусију у малим групама:

- Како је чика Божа могао другачије да реагује, а да сви буду задовољни?
- Како су дечаци могли другачије да реагују, а да сви буду задовољни?
- Одиграјте ситуацију другачије и решење које сте смислили.

5. Одигравање ршења

Питање за целу групу:

- Да ли се вама десила нека слична ситуација, као у причи о дечацима и чика Божи?

Размена, ко хоће. Бира се неколико примера (3-4) и прави подела у мање групе у којима разматрају.

6. Рад у малим групама:

- Како би све ово могло другачије да се деси а да сви буду задовољни- договарају се и приказују решење кроз одигравање

7. Одигравање решења пред целом групом.

Дискусија и завршни коментар: зашто је важно да водимо рачуна да сви буду

20. радионица: ЈА БИРАМ

Циљ: Размена о слободи избора у одлучивању код куће иушколн. О чемудеца могу сама да одлучују, о одговорности за последице избора, о томе како лични избор утиче на друге у околини.

1. Уводна игрица:

Сви стану у круг. Водитељ им каже да у себи одлуче куда ће да крену и на његов знак сви крену куд су наумили. После неколико тренутака, водитељ каже: Крените! После два-три минута, каже: Стоп! Поново стану у круг, овог пута сви се држе за руке. Понавља се инструкција Крените и стоп.

2. Размена у групи:

Да ли су успели да иду куд су наумили, шта им је отежавало кретање, кад им је било теже, у првој или другој ситуацији.

Коментар: када смо у групи потребно је да се договоримо да бисмо избегли сударање и остварили оно што желимо. Важно је да сами одлучујемо али и да водимо рачуна о последицама одлуке и о томе како то утиче на друге.

3. Рад у малим групама

Две групе се баве одлучивањем у кућној, а две у школској средини, размењују своја искуства и записују на 3 папира:

- а. о чему могу сами да одлучују,
 - б. о чему се договарају са другима
 - в. о чему не одлучују уопште, него неко други одлучује
- Водитељ их подсети да наводе конкретне активности, и да одлука може да се односи на то ШТА ће да раде, и/или КАД, и/или КАКО (чега, како и кад ће да се играју итд.)

4. Извештавање:

Прво све групе извести о резултатима дискусије у малој групи, 3 листе из сваке групе се поставе тако да сви могу да их виде, па онда водитељ прокоментарише сличности и разлике на листама.

5. Размена у великој групи:

- Да ли сматрате да има неких ствари о којима ви не одлучујете, а требало би да одлучујете? *Позива их да размотре ставке са листе ц, али могу да додају нешто чега се сете, а што није записано на 'ц' листама.*
- Зашто је то тако? Зашто деца не одлучују о томе? Да ли то може да се промени?
- Како?

6. Рад у малим групама:

- Замислите дан по свом избору - шта бисте све радили, кад и како од ујутру до одласка на спавање. Подсети их да пишу сатницу.

Две групе се баве планирањем једног радног дана по свом избору. Две групе се баве планирањем једног нерадног дана по свом избору

7. Извештавање:

Прво све групе извести о резултатима дискусије у малој групи, планови сваке групе се поставе тако да сви могу да их виде, па онда кажу око чега им је било лако да се договоре, а око чега није, и зашто. Водитељ прокоментарише сличности и разлике на листама, разноврсност поменутих активности (индивидуалних-заједничких, радних-игровних, одмора, стваралачких, пружања и давања подршке итд.), које потребе су задовољене тиме што је наведено, које су потребе занемарене...

Коментар о одговорности за последице избора, о томе како лични избор утиче на друге у околини, о потреби договарања.

21. радиошца: КУЋНИ РЕД ШКОЛЕ (двочас)

Циљ: Размена о томе чему правила; како настају правила; да ли деца могу да утичу на мењање правила која регулишу живот у школи, о последицама кршења правила, о мерама које треба предузети кад дође до кршења правила.

1. Уводна игра: Непослушни тим

- Можете ли да замислите игру фудбала, или кликера или жмурке у којој се не би поштовала договорена правила? Како би то изгледало? Поделе се у мале групе. Свака група одабере једну игру с правилима. Продискутује и запише све смешне/ружне последице непридржавања правила и одигра неке примере последица непоштовања правила по свом избору.

2. Размена у великој групи:

- Чему служе правила; како настају правила?
- Која су то правила која регулишу живот у школи?

Водитељ записује на табли све чега се деца сете, и тражи од њих да наведу чему служи то правило, из које је потребе смишљено.

Уколико у школи постоји кућни ред школе водитељ им подели по примерак, и затим чита листу правила која су ту поменута и упоређују је са листом на табли (ако школа нема одштампани кућни ред, онда водитељ откуца и умножи листу правила тако да је свако дете добије). Дискусија о ономе што се поклапа/не поклапа у две листе (зашто им је лако/тешко да се сете неких правила).

Чему служе правила која нису поменули, из којих потреба су смишљена?

3. Рад у малим групама:

Задатак. издвајају са листе она правила која се најчешће крше и договарају се око тога како ће да објасне зашто је то тако. Зашто је тешко придржавати се тих правила?

4. Извештавање и дискусија о разлозима крше*Ба правила, и о евентуалним неслагањима између група.

5. Рад у малим групама:

Задатак. издвајају са листе она правила која би волели да промене и пишу како би то променили. Могу и да додају неко правило ако мисле да недостаје на листи (која се тичу понашања одраслих према деци, или деце према деци, или према окружењу...).

6. Извештавање и дискусија о новим правилима и разлозима за мењање; о томе да ли међу правилима која би заменили - променили налазе правила која се најчешће крше?

Други час

1. Рад у великој групи:

- Како да кућни ред школе буде разумљивији и прихватљивији?

Коментар водитеља о томе да су правила често написана у форми забрана или наредби, и да говоре о томе шта се не жели, а не шта се жели, и како се може постићи то што се жели.

На пример, правило: не смете да се бијете би могло да гласи: Желимо да своје сукобе и неспоразуме решавамо мирним путем, тако што ћемо једни друге да саслушамо - зашто смо незадовољни, шта нам треба и шта тражимо да други уради у вези са тим, и да заједно нађемо решење које је прихватљиво за обе стране.

Водитељ помаже деци да сва правила из кућног реда школе, као и она која су деца сама смислила, изразе језиком потреба и вредности и конкретне, позитивне акције која им одговара.

Нова позитивна правила школског кућног реда деца могу да испишу на великом папиру, украсе цртежима и окаче на зиду учионице.

22. радионица: ЛОША ОЦЕНА

Циљ: Размена о томе чему служе оцене, шта значи лоша оцена, чему она служи, да лидеца имају право да знају зашто судобили оцену коју су добили, и штаје требало да одговоре, ако оцена није задовољавајућа

1 Рад у малим групама:

- Шта су оцене? Чему служе оцене?
- Шта је добра оцена? Шта је лоша оцена?
- Замислите да је у вашу школу дошла група деце из неке земље у којој нема школа. Они су чули да постоје оцене, и да се помињу добре и лоше оцене, и хтели би да знају о чему се ту ради. Ви треба да им одговорите на неколико питања: Шта су оцене? Чему служе оцене? Шта то значи кад се каже добра а шта лоша оцена? Не вреди да им говорите 2 или 5 јер они не знају бројеве, треба да им речима објасните шта је то?

Записују одговоре на велике папире, и договоре се ко ће од њих да буде известилац (може да их буде више, за свако питање по један).

2. Извештавање и дискусија о саопштеном у великој групи.

Коментар водитеља: свака оцена као информација о постигнутом, као подстицај за напредовање; подела на добре и лоше спречава да то видимо.

3. Круг осећања у вези са оценом: (раде индивидуално, свако за себе)

- Сетите се ситуације кад вам оцена коју сте добили није пријала. На папиру (А4 формата) нацртајте круг и у тај круг унесите сва ваша осећања која сте имали у вези са том оценом. Одаберите за свако осећање другу боју, и прикажите колико простора у том вашем кругу осећања заузима свако осећање. Кад заврше цртање: Сетите се да нас осећања обавештавају о потребама које нису или јесу задовољене. Покушајте сада да уз свако од тих осећања нађете потребу о којој оно обавештава нпр. Туга - зато што сам очекивао да ћу знати све што ме пита... страх - зато што желим да ме разумеју родитељи. Напишите све потребе које су вези са осећањима, и повежите их линијом где припадају. Ако водитељ процени да нема довољно времена, повезивање осећања и потреба се ради у великој групи, и следећи задатак задаје да деца раде код куће.

Записују одговоре на велике папире, и договоре се ко ће од њих да буде известилац (може да их буде више, за свако питање по један).

Водитељ тражи да се сете ситуације кад им је оцена пријала, и да на другом папиру нацртају круг осећања у вези са тим, и да упишу које су им потребе задовољене. Размена у групи: водитељ на табли исписује једно по једно осећање и уписује потребе које су вези са њим. Ако је неко поменуо туга -зато што сам очекивао да ћу знати све што ме пита... водитељ пита има ли неких других потреба које су у вези са тугом, исписује их на табли... И тако редом за свако осећање. Нема потребе да свако дете говори, него да се излистају сва осећања и потребе.

Коментар водитеља:када кажемо лоша оцена, то нас блокира-када говоримо о осећањима и потребамакоје нам нису задовољене , о томе шта желимо усмеравамо нашу енергију у то како да то постигнемо.У слушају кад кажете - добио/добила сам добру оцену- то не открива сво благо осећања и потреба које имате у себи.

4. Дискусија у великој групи:

- Да ли деца имају право да знају зашто су добили оцену коју су добили, и шта је требало да одговоре, ако оцена није задовољавајућа? Зашто тако мислите?
- Да ли би вам одговарало да се уопште не оцењује у школи?
- Како бисте ви волели да вас оцењују да би вам то био подстицај за напредовање?

Коментар водитеља: Модел ННК: у овоме: свиђа ми се то и то у твој одговору... зато што ценим... а волела бих да си поменула то и то... зато што ми је стало...)

23. радионица: НЕРВИРА МЕ КАД...

Циљ: Размена о томе шта је то демократско одлучивање у разреду, како то може да се постигне, шта спречава да се то постигне

1. Читање приче: НЕРВИРА МЕ КАД

Већ дуже време се дружим са једном другарицом. Она је председник нашег одељења. Кад она нешто предложи сви то прихвате, као да се плаше ње, а онда дођу мени и кажу како је безобразна.

И ја им кажем да и ја желим да сви у одељењу заједнички доносимо одлуке. Ја се стално буним, али не вреди кад је остали слушају.

Пред осми март договарали смо се за поклон учитељици. Причали смо о томе да јој купимо књигу о цвећу. На састанку одељенске заједнице она је предложила да купимо слику. Инсистирала је да се купи оно што је она замислила. Сви су ћутали и на крају пристали на оно што је она рекла. Ја сам се изнервирала и све јој рекла шта су други рекли о њој и како би волели да се одлучује. Очекивала сам да ће ме остали подржати. Они су ћутали. Нисам могла да верујем.

2. Дискусија у великој групи: Јавља се ко жели, водитељ исписује све одговоре на пану. Могу се користити следећа подпитања.

- Шта мислите зашто је председница овако реаговала? Да ли одобравате поступак председнице? Зашто?
- Шта мислите зашто је девојчица овако реаговала? Да ли одобравате поступак девојчице која се бунила? Зашто?
- Шта мислите зашто је одељење овако реаговало? Да ли одобравате то што је одељење ћутало? Зашто?
- Да ли је демократско одлучивање у овом одељењу? Зашто тако мисле?

3. Рад у малим групама.

Размена о томе шта је потребно за демократско одлучивање у разреду, како то може да се постигне (исписују на папир, одаберу известиоца).

4. Извештавање: водитељ записује све предлоге на табли.

Коментар водитеља: да се чује глас сваког (како може: размена у малим групама, па у великој), да се слушају с пажњом и уважавањем, да свако наведе разлоге зашто се залаже за неки предлог тако да буду јасни и другима, да се одмерава заснованост предлога а не ко га даје, да сви гласају, да се води рачуна о разлозима оних који гласају против, итд)

5. Дискусија у великој групи?

- Шта може да омета демократско одлучивање у разреду? Деца асоцирају а водитељ бележи на табли. Кад се исцрпи листа препрека:
 - Како могу да се превазиђу ове сметње?
- Деца асоцирају а водитељ бележи на табли поред сваке препреке предлог за превазилажење. Пита остале:
- Да ли вам се ово чини прихватљивим?

6. Рад у малим групама:

Деца се поделе у три групе и свака група добија задатак да се сете неке ситуације када су се договарали око нечег у разреду? О чему се радило, како су се договарали, да ли је то било демократски, зашто сматрају да је то било демократски? Које су тешкоће имали, како су их превазишли?

7. Презентација великој групи:

Водитељ проверава да ли се сви слажу да је то било демократски...

8. Размена у великој групи:

- Око чега би сад волели да се договоре у одељењу?
- Деца предлажу теме, водитељ записује и каже да ће се тиме бавити на једном од наредних часова.

24. радионица: РЕДАР

Циљ: Размена о разлозима побуне узреду разликама измедју наређивања и договарања, о одговорности за последице понашања.

1. Читање приче: РЕДАР

Учитељица је рекла да разред изађе у двориште и очисти и уреди свој део дворишта. Сви су изашли и почели да раде. Учитељица је отишла да попије кафу а Ани која је била редар оставила задужење да поведе рачуна о реду и дисциплини. Ана је озбиљно схватила задатак и почела да издаје наређења. Милан и Јован су се побунили. Ниси нам ти учитељица да наређујеш. Мени је рекла, бранила се Ана. Јесте ти си јој мезимица, рекоше Софија и Даница. Јесте, јесте ти си улизица повикаше сви и почеше намерно да газе траву и растурају папириће које су скупили. Ради сама па ће те учитељица похвалити, рекоше и одоше да се играју. Ана је била на ивици суза. Није знала шта да ради.

Размена у всликој групи:

- Ко је одговоран за ово што се десило? Зашто тако мислите?
Ради се кроз мозгалицу уназад слободно исказују све идеје које им падну на памет као могући узроци за овакав след догађаја у причи. Ово се исписује на табли. Водитељ води рачуна да их подсети на одговорност свих учесника.

3. Рад у малим групама:

- Шта бисте урадили да сте ви на Анином месту? Довршите причу. (Прво се договоре како желе да доврше причу, а онда одиграју причу од почетка са наставком који су договорили у групи). После свих презентација водитељ тражи да сви анализирају о чему је свака група водила рачуна, о чему није, да ли предложени завршетак приче води рачуна о потребама свих учесника.

4. Рад у малим групама:

- Промените причу од почетка (како су учитељица, Ана, деца могла да поступи другачије да не дође до сукоба).

5. Размена у великој групи:

- Да ли има таквих неспоразума у вашем одељењу? Како то можете да решите? (овоме може да се посвети цео час, ако се укаже потреба)

25. радионица. ДЕМОКРАТИЈА У РАЗРЕДУ

Циљ: Учесници се договарају и плашрају акције којим ће да реше неки проблем у школи по свом избору Уче како да усагласе идеје, поделе одговорности, од кога да траже подршку и како, како да изведу акције.

1. Уводна активност: Азбука нашег одељења - такви смо ми

Деца се поделе у 3 групе и свака од њих добије 10 слова (прва група од а до и, друга група од ј до р, и трећа група од с до ш, и треба да смисли речи или реченице које почињу тим словом а које описују њихов разред. Исписују на великим папирима, слово испод слова, и после презентације се сви папири ставе на зид тако да сви могу да виде све одреднице. Уколико нека група има проблема да нађе реч или реченицу која почиње неким словом, водитељ помаже.

2. Рад у малим групама:

Свака група разговара о проблемима у школи и изабере један око кога се сви договоре да је најважнији и да могу да пробају да га реше (нпр. да промене простор у коме бораве тако да боље одговара њиховим потребама). Затим се договарају о томе како да испланирају акцију коју ће покренути у вези са тим проблемом. Договоре се како ће свој предлог да представе осталима у одељењу. Водитељ им подели подсетник: *Основни кораци у планирању акције*

1. Одредити проблем
2. Јасно описати шта је циљ акције, шта желе да постигну
3. Описати шта ће да раде, које активности ће да предузму
4. Одредити време које им је потребно за то, кад ће шта да раде, рок
5. Одредити ко ће за шта да буде одговоран
6. Одредити шта је потребно обезбедити (материјал)
7. Одредити шта могу да им буду препреке и како ће их превазићи
8. Од кога ће и како да траже подршку
- 9.

3. Презентација:

Све групе представе свој план и све кораке.

4. Размена у великој групи:

О релности замишљене акције, о предностима и недостацима. Договоре се демократски коју ће акцију прво да изведу као одељење.

26. радионица: ОСВЕТА

Циљ: Размеиа о санкцијама кршења договора међу децом, да ли је освета моралш прекршај; Шта је праведно; Како се ненасилно може решити сукоб потреба.

1. Читање приче: ОСВЕТА

У свакој школи коју знам, деца једва чекају да пођу на рекреативну наставу.

Дошао је дан када је Веснино одељење пошло на рекреативну наставу. На планину. Родитељи, сестре, браћа, баке, тетке - сви су дошли пред школу да испрате трећи разред са учитељицама. Једва су угурали торбе у бункер аутобуса. И још је свако дете понело и додатни ранац горе у аутобус! Пун грицкалица, наравно!

Путем су шушкале кесе - све до планина!

Стигли су. Сместили се. У Весниној соби било је 6 девојчица. Одмах су се распаковале и договориле да све деле, нарочито грицкалице. Кад им буде понестало, даће учитељици паре да им из града донесе шта им буде требало.

И тако, сваког дана, после ручка и вечере, уз игру, девојчице су се сладиле... Јасна је једнако уживала са њима - и у игри и у колачима, грицкалицама...

Једног дана, девојчице су приметиле коре од банана у корпи. А нису имале банане у соби! А онда су виделе празну кутију еурокрема, а нису га јеле у соби!!! - Весни је пало на памет да покрене то питање. Све су девојчице говориле углас, само је Јасна ђутала и црвенела... "Да се претресу торбе!" - пала је одлука. Тако и би! Стигла је на ред Јаснина торба - у њој: гњиле банане, невешто цепане кутије од кекса, јабуке... "Шта то треба да значи?" - питале су девојчице, погледом упртим у Јасну. "Мени је мама рекла да то чувам" "Е, неће моћи! Дај то овамо!" И тако поче отимање, плакање, цимање...

Девојчице су почеле углас да певају песмицу: "Циција полиција"!...

Кад је пала ноћ, смислиле су да измажу пастом за зубе Јаснину косу, а преостали садржај у торби да згњецкају>..Тако и би.

Ујутро је Јасна плакала и кроз јецаје говорила: "Видећете ви код учитељице"..

.2- Активност ЗА и ПРОТИВ

Поделе се у 4 у групе: Свака група извуче једну од цедуљица и напише разлоге зашто су ЗА и ПРОТИВ таквог понашања (водителј нагласи да је важно да нађу и разлоге за и против - и да се позабаве тиме зашто је тај урадио то, из које потребе).

Цедуља 1. Понашање Јаснине маме (рекла јој је да чува храну за себе) *Цедуља 2.* Понашање Јасне (договорила се са другарицама да деле храну, јела њихову храну а није дала своју, рекла - видећете ви код учитељице) *Цедуља 3.* Понашање Весне (дала идеју да се претресу торбе, учествовала у отимању Јаснине торбу, певању песмице - Циција полиција, мазању пастом за зубе Јаснине косе, **идеји** да преостали садржај у Јасниној торби згњецкају)

Цедуља 4. Понашање девојчица (договориле се да деле, делиле своју храну, отеле Јасни торбу, певале песмицу - Циција полиција, смислиле да измажу пастом за зубе Јаснину косу, а преостали садржај у Јасниној торби да згњецкају)

3. Извештавање о разлозима за и против.

После сваког извештаја водителј пита остале имају ли шта да додају у вези са тим.

4. Дискусија у великој групи.

- Сетите се ситуације кад сте ви пожелели да се светите: шта све може бити разлог да се светите?
- Да ли то помаже да се осећате боље?
- А како се осећа онај коме се светите?
- Да ли то помаже да се понашање које вам смета не понови?

5. Рад у малим групама:

Три групе - Весна, Јасна, девојчице

- Како бисте ви разрешили ову ситуацију да сте на Јаснином месту(Веснином, девојчица)? (настављају ту где је прекинута прича)

6. Извештавање - може и одигравање договарања

После сваког извештавања, учитељица пита да ли су овде задовољене свачије потребе и деца гласају. Ако се ипак у презентацијама то не деси, онда учитељ позива разред да се сете како би то још могло да се реши водећи рачуна о осећањима и потребама свих учесника...

. Размена:

- Шта је важно да би се направио договор којим су сви задовољни? (искреност, узајамно разумевање, саслушане, уважене потребе свих, добра воља и довитљивост да се реши проблем)

Коментар: Има много начина да направи договор који води рачуна о потребама свих, да сви буду задовољни

27. радиошца: КАЖЊАВАЊЕ

Циљ: Размена о врстама казни које добијају одродитеља, о поступцима који су довели до казне, о осећањима и незадовољеним потребама у вези са казном, о алтернативама кажњавању.

1. Круг асоцијација:

- Шта вам прво падне на памет кад чујете реч - казна (да наведу кратко, прву реч или реченицу)
 - Шта је супротно од казне (опет их подсетити да то буде прва асоцијација)?
1. Сетите се казни које сте добили од родитеља и одаберите једну која вам је била најтежа.

На папирићу напишите НАЈТЕЖА КАЗНА, па испод тога опишите укратко у чему се та казна састојала (забранила ми мама да гледам ТВ, или добио батине од тате итд.) Не треба да се потписују на цедуљама. Кад сви запишу, водитељ покупи цедуље.

2. На другом папирићу запишите: ЗА ШТА САМ КАЖЊЕН/А? па испод тога опишите шта сте урадили или нисте урадили што је довело до казне. Кад сви запишу, водитељ покупи цедуље.

3. На трећој цедуљи запишите: МОЈА ОСЕЋАЊА, па испод тога запишите како сте се осећали у тренутку кад сте добили казну. Ако је било више осећања, да запишу свако. Кад сви запишу, водитељ покупи цедуље.

4. На четвртој цедуљи запишите: МОЈЕ ПОТРЕБЕ, па испод тога запишите Шта сте желели, која вам потреба није била задовољена у тренутку кад сте добили казну. Кад сви запишу, водитељ покупи цедуље.

5. На петој цедуљи запишите: ПОТРЕБЕ РОДИТЕЉА, па испод тога запишите шта су мама или тата желели у тренутку кад су вас кажњавали, која потреба им није била задовољена. Кад сви запишу, водитељ покупи цедуље

Потом се деца поделе у 5 група и свака од њих добије једну групу цедуља да направи извештај о томе за велику групу. Водитељ их упуту како да класификују, групишу заједно по сличности, да изброје колико има цедуљица у свакој подгрупи, како да извести о томе.

2. Извештавање:

Водитељ позива групе редом од 1-5 да саопште резултате анализе Размена у великој групи:

- Зашто постоје казне? Шта је циљ у кажњавању?
- Да ли би било боље да деца буде допуштено да раде све што им падне на памет?
- Може ли се васпитавати без кажњавања?

Ако кажу не може, водитељ их пита има ли нешто што су они научили да раде без кажњавања. Како су то научили?

- Шта радити кад се направи договор око нечега (да свако распрема своје ствари, например) а неко то прекрши?

Ако се унапред договори шта треба да ради онај ко је прекршио договор, да ли је то онда казна?

Вратити их на ситуацију ЗА ШТА САМ КАЖЊЕН, да смисле меру коју би они прихватили као васпитну а не као казну. (водитељ узима један по један листић и чита а деца дају предлоге васпитних мера)

28. радионица: БАТИНЕ

Циљ: Размена о насиљу у школи - ученика према ученицима, и како да се заштите од тога.

1. Читање приче: БАТИНЕ

Звонило је. Сва деца су изашла из учионице. Страхиња је био редар и остао је у учионици. Појео је ужину к рекао: "Одох Стево да оперем сунђер." Када је ушао у школско купатило, одједном се створила гужва око њега. Песнице су почеле да пљуште по њему. Страхиња није могао да дође до речи! Видео је Немању, у то је био сигуран (друте дечаке није познавао), јер му се овај све аreme уносио у лице и викао: "Баш си морао да кажеш учитељици ко је разбио прозор!? Баш си морао да тужиш мене и Марка?! Само да

знаш, ако нам зовне родитеље, каграбусио си, човече!" "Али мене је учитељица питала"- са сузама у очима изговорио је једва Страхин>а. "Неко прозор мора да плати"-додао је, више за себе. ...Звонило је, дечаци су се разбежали; Страхинџа се вратио у учионицу, надувек, са сузама које су текле низ лице, без сунђера. Стигла је и учитељица: "Страхинџа, шта је с тобом?" Страхинџа је ћутао. Оборио је главу. На себи је осећао претећи Немањин гтоглед.

Рад у малим групама(групе треба да добију текст приче и задатак):

Група "Немања" има задатак да покуша да разуме зашто је он иступио тако како је поступио (истукао Страхинџу, све време му се уносио у лице и викао: "Баш си морао да кажеш учитељици ко је разбио прозор!? Баш си морао да тужиш мене и Марка?! Само да знаш, ако вам зовне родитеље, награбусио си, човече!" претећи га гледао кад га је учитељица питала "Страхинџа, шта је с тобом?") Треба да се позабаве осећањима и потребама Немање и да дају предлог како би могло да се помогне Немањи да каже истину, и да се не понаша насилно,

Група "Страхинџа" има задатак да покуша да разуме зашто је он поступио тако како је поступио (рекао учитељици ко је разбио прозор, ћутао кад га је учитељица питала "Страхинџа, шта је с тобом?") Треба да се позабаве осећањима и потребама Страхинџе и да дају предлог како би могло да се помогне Страхинџи да каже истину, и да се заштити од насиља. **Група "не одобравам Немањино понашање"** има задатак да пронађе шта и зашто не одобравају у Немањином понашању и да дају предлог како је могао другачије да поступи

Група "не одобравам Страхинџино понашање" има задатак да пронађе шта и зашто не одобравају у Страхинџином понашању и да дају предлог како је могао другачије да поступи

3. Извештавање:

Водитељ бележи на табли потребе актера и предлоге како су могли другачије да поступе. Дискусија у великој групи: да ли предлози воде рачуна о потребама свих, о поштовању вредности (истина, солидарносг, одговорносг), да ли су реалистични...

4. Размена у малим групама:

- Шта све доживљавате као насиље у свом окружењу (у школи, код куће)? (праве листу примера насилног понашања из личног искуства). Водитељ их подсети да насиље - није само физичко, него и вређање и кад други желе да их натерају да раде нешто против њихове жеље). Кад заврше листу, тражити да обележе звездицом примере у којима им је потребна помоћ одраслих да би се заштитили од насиља.

5. Извештавање.

(Свака група залепи свој папир на зид тако да сви виде и могу да анализирају сличности и разлике)

6. Размена у великој групи:

- Зашто деца не желе да кажу да су изложена насиљу? Водитељ записује разлоге на табли.
- Шта да радите кад вас неко нападне? (не мисли се само на физички напад, него и на вербални) Имате ли нове идеје, сад после овог што смо чули о Немањи и Страхинџи?
- Дајте предлоге шта би другови, родитељи, наставници могли да ураде да вам помогну да се заштитите од насиља.

Коментар: Неки мисле да је бити ненасилан исто што и бити слаб. А управо је супротно - то тражи:

- моћ да постигнеш оно што желиш без повређивања, ни себе ни других;
- креативност, оригиналност - да смислиш нови начин другачији од уобичајеног;
- храброст - да останеш сабран;
- хумор - да се не палиш на прву лопту;
- памет - да разумеш друге и себе.

Могу да направе плакат - Бити ненасилан је... - и да допуне својим предлозима.

29. радионица: РАЗБИЈЕНИ ПРОЗОР

Циљ: Размена о моралној дилеми - сакривања починиоца из солидарности са другом или искрености, о преузимању одговорности за последице понашања, о оправданости казне, о томе да ли је прећутати исто што и лагати, зашто је лаж морални прекршај.

1. Читање приче: РАЗБИЈЕНИ ПРОЗОР

Пао је дуго очекивани снег. Друштво из трећег 2, Иван, Горан и Јован једва су чекали да звони и да се грудвају у дворишту. Придружили су им се и другови из трећег 1. Они су стари ривали из Школе у природи, када су такмичења у питању. Свака игра се претвара у борбу за победу. И сада је било тако. Грудве су летеле на све стране. А онда, чу се звук ломљавине стакла и пуче прозор у учионици у приземљу. У грудви је био камен. Директор је дошао у оба одељења. Нико није хтео да призна. А сви су видели да је једино Јован правио камене грудве. Он се није сам јавио јер се уплашио. Другови су ћутали и нису хтели да га одају. Па нису они тужибабе. Таквим су се показали и они из трећег 1. Иако противници сада су били солидарни. Директор је питао, молио, а затим изрекао казну. Треће 1 и 2 неће ове године ићи на излет.

2. Размена у великој групи:

- Ко је одговоран за то што треће 1 и треће 2 неће ићи на излет? Водитељ тражи од сваког детета које се јави да образложи зашто тако мисли? Ако помену само Јована, пита шта је са другом децом, имају ли она одговорност за то? А директор?

3. Рад у малим групама:

Деле се у 6 група, извлачењем цедуља на којима пише (свака група добије једну цедуљу)

- Одобравам поступак директора
- Не одобравам поступак директора
- Одобравам поступак Јована
- Не одобравам поступак Јована
- Одобравам поступак деце
- Не одобравам поступак деце

Треба да нађу разлоге којима ће да бране тај став.

4. Извештавање:

Водитељ записује разлоге за и против.

5. Дискусија у великој групи:

Да ли је у реду да неко слаже из страха? А из солидарности са другом? Има ли разлике између 'лагати' и 'не рећи истину'?

- Зашто је важно да се говори истина?
- Како би свет изгледао кад нико не би говорио истину?
- Да ли су деца могла да буду солидарна са Јованом а да ипак буду искрена? Како би то изгледало?

6. Рад у малим групама:

- Шта су могли другачије да ураде?

Свака група смишља другачији развој догађаја из неке улоге (директор, Јован, друга деца). Презентација кроз одигравање.

7. Размена у великој групи:

- Да ли се вама десило нешто слично као у овој причи? Шта сте онда радили?

30. радионица: ЗАБОРАВЉЕНИ ЕКСПРЕС ЛОНАЦ

Циљ: Размена о одговорности за ненамерно учињену штету, о санкцијама, алтернативама кажњавању.

1. Читање приче: ЗАБОРАВЉЕНИ ЕКСПРЕС ЛОНАЦ

Зоранова породица има два пса. Зоран учествује у свему у бризи око њих, али им још до сада није спремао оброк. Само је гледао како то тата ради. У експрес лонцу. После је заједно са татом уживао гледајући како пси једу и захваљују се на оброку.

У суботу је отац са мајком отишао до града. Зоран је знао где су коске за псе. Ставио их је у лонац, затворио и укључио ринглу. Утом је звонио телефон. Прво је причао и причао са Бобаном, а онда му је овај рекао да би било најбоље да се нађу. На мини игралишту, недалеко од Зоранове куће. За 5 минута другари су били заједно...

Једног трена, Зоран се сетио лонца и у трку одлетео кући. Кроз прозоре је већ куљао густе, црни дим... Лонац се залепио за ринглу. Склопка је била избачена... Свуда на зиду у кухињи су биле огромне масне флеке... Зорану клецнуше колена...

2. Рад у малим групама

Задатак: Оиграјте наставак приче. Шта се догодило када су Зоранови родитељи стигли кући. Шта су родитељи рекли, урадили, а шта је Зоран рекао урадио...? Договорите се ко ће бити Зоран, ко његов тата, мама, може неко да му буде и брат и сестра.

3. Презентација

После сваке презентације, водитељ записује реакције Зоранове и реакције родитеља на таблу и проверава да ли је то оно што су и хтели да прикажу (теше га, бију га, кажњавају, придикују) (Зоран плаче, објашњава...)

4. Дискусија у великој групи:

Са освртом на приказане реакције обе стране: Водитељ пита: о чему су овде Зоранови родитељи водили рачуна - (о величини штете, о Зорановој намери - и то исписује испод поступка)

Исто то ради и у односу на Зорана: о чему је он водио рачуна када је рекао, урадио... У чему је његова одговорност?

Коментар: Водитељ сумира о чему се све водило рачуна и додаје о чему се све није водило рачуна и после тога их пита да се изјасне: **ДА ЛИ ЗОРАН ТРЕБА ДА БУДЕ КАЖЊЕН ?**

Изјашњавају се ЗА и ПРОТИВ. И кажу зашто мисле тако. И каква да буде казна ако су за казну. Шта ће Зоран из тога да научи?

31. радионица: УТАКМИЦА

Циљ: Размет о моралној дилеми - лагању да би се избегла казна, о последицама лажи

1. Читање приче: УТАКМИЦА

Почело је пролеће, Марково омиљено годишње доба. Омиљено јер је могао по цео дан да игра фудбал са друговима. Мама и тата су то дозвољавали уз услов да оцене у школи буду добре.

Тога дана био је договорен велики дерби између две улице. Марко је данима размишљао и тренирао. Знао је да ће доћи и Јована да га гледа и баш је хтео да се покаже. На школу баш и није мислио, Када је

учитељица рекла "Радићемо контролни задатак", Марко се следио. Добио је лошу оцену, јединица као врата. Учитељица је рекла: "Марко, разочарао си ме. Нека ти дођу родитељи сутра у школу."

На путу до куће Марко је размишљао шта да ради. Знао је да ако каже истину нема утакмице. И сав труд на тренинзима је узалуд. Онда се сетио маминих речи које она често изговара... Марко само немој да ме лажеш... Био је све ближи кући. Истина, утакмица, оцена, мама... И све му се помешало у глави...

2. Рад у малим групама:

Две групе добију задатак да смисле све могуће последице у случају да Марко одлучи да не каже родитељима да је добио јединицу. Две групе добију задатак да смисле све могуће последице у случају да Марко одлучи да каже родитељима да је добио јединицу.

3. Извештавање:

Водитељ ишисује на табли одвојено последице једне и друге одлуке. Пита све да додају ако су се сетили нечег што није поменуто.

4. Рад у малим групама:

Формирају се нове групе, које чине деца која су размишљала о последицама говорења истине са онима из друге групе. Задатак за све групе: Шта мислите да Марко треба да уради? Настојте да добро образложите свој став.

Две групе добију информацију да су Маркови родитељи строги, а две да су благи.

5. Извештавање:

Свака група саопштава о чему су расправљали и какво су решење донели, и на основу чега су тако одлучили.

Водитељ коментарише да су неке групе имале информацију да су Маркови родитељи строги, а неке да су благи, и проверава да ли је та информација утицала на њихово одлучивање и како.

Ако нису сами смислили: да ли је могуће решење да Марко каже истину и игра утакмицу? Како би до тога могло да дође?

. Размена у великој групи:

(Ако нема довољно времена водитељ прави избор питања за размену у великој групи).

- Да ли има ситуација када је боље прећутати истину? Ако ДА, кад и зашто? Ако НЕ, да образложе зашто тако мисле.
- Да ли има ситуација кад је врло тешко рећи истину? Ако ДА, кад и зашто?
- Да ли је у реду да слажеш кад се плашиш казне? Шта се тиме добија, а шта губи?
- Да ли родитељи увек треба да кажу истину деци? Да образложе зашто тако мисле.

Да ли се вама десило да се колебате, као Марко, да ли да кажете истину. Шта вас је навело да се колебате?

32. радионица: ТАКМИЧЕЊЕ

Циљ: размена о томе да ли позитивни циљ оправдава крађу; зашто је погешно красти.

1. Читање приче:

ТАКМИЧЕЊЕ

Учитељица је рекла да је сутра проглашење најлепше учионице у школи. Директор и председник еколошке секције обићи ће све учионице и одабрати најлепшу, са најлепшим пановма и са највише цвећа. Зато је потребно да свако донесе још цвећа, рекла је учитељица. Целог дана су се задржали у школи дотерујући

паное.

Сутрадан, нека деца су донела цвеће, а Никола је донео 10 предивних саксија! Симс на прозору био је крцат цвећем, чак је једна огромна саксија доспела и на катедру.

Увид - преглед свих учионица је обављен. Николина учионица је победила. Ученици и учитељица су били пресрећни. Учитељица је позвала колеге да виде "како треба да изгледа најлепша учионица". Колеге су долазиле и дивиле се. Дошла је и наставница биологије. "Па ово су моје саксије! Ово је моје цвеће" - изговорила је запрепашћено. "Држим их у ходнику зграде".

2. Рад у малим групама:

Задатак: осмислите наставак приче тако да задржите улоге из приче (Никола, учитељица, деца из разреда, наставница биологије, директор и председник еколошке секције) и уведете и нове улоге: Николине родитеље. Договорите се шта ће да се дешава даље, шта ће сви они да кажу, ураде, зашто, шта они желе...). Одиграјте предложено решење.

3. Одигравање и дискусија о исходима.

Водитељ *сумира* и записује о чему су све деца водила рачуна - о чијим потребама, о којим вредностима и проверава са децом да ли су то и хтели да прикажу.

4. Размена у великој групи:

- Да ли је то што је Никола урадио крађа? Зашто мислите тако, образложите.
 - Да ли је у такмичењу оправдано користити сва средства?
- Да ли се слажете са ставом: Важно је победити, по сваку цену.

33. радионица: ПАС

Циљ: Размена оразлозима дечјег насиља према животињама, о одговорности и бризи о животињама.

1. Читање приче: ПАС

Горан је Гоцин старији брат. Често остају сами код куће. Једног дана одлуче да изађу у парк. Гоца примети црног пса како им трчи у сусрет. Расплаче се: "Бато, бато, ја се јако бојим. Пас трчи према нама! Јој!" "Ма неће ти ништа! Ја сам ту!" - Горан пригрли сестру. Утом пас приђе сасвим близу сестри. Горан шутне пса. Пас тужно засквича и откотрља се у страну. Утом дојури дечак, песницом удари Горана у образ уз гласне повике: Јеси ли ти нормалан. Зашто удараш мога пса!

2. Рад у малим групама:

Група Горан: има задатак да објасни зашто је Горан тако поступио, да процени да ли је фер то што је урадио, да да предлог како је могао другачије да поступи.

Група дечак: има задатак да објасни зашто је дечак тако поступио, да процени да ли је фер то што је урадио, да да предлог како је могао другачије да поступи.

3. Извештавање и дискусија

4. Размена у великој групи:

- Да ли ви знате за неке примере насиља према животињама у свом окружењу? Шта мислите зашто се то дешава? Шта ви можете да урадите да спречите?
- Да ли је насиље кад убијете муву или неку бубу? Зашто тако мислите?

5- Читање текста:

Лекције које можемо научити од пса (водителј објасни да је један љубитељ паса написао шта је све научио од њих, посматрајући њихово понашање):

Никад не пропусти прилику да се весело истрчиш уживај у свежем ваздуху кад се они које волиш појаве на вратима трчи да их весело поздравиш стави другима до знања да не дирају твој простор протегави се пре него што устанеш једи са задовољством и слашћу буди одан немој да се претвараш кад је неко нерасположен, седи близу њега и мази га нежно

тражи пажњу кад ти треба кад је топло, пиј доста воде и потражи хлад кад си срећан, покажи то целим телом кад те грде, немој да се љутиш, него буди миран

6. Рад у малим групама:

- Одаберите једну животињу по избору и напишите шта све може да се научи посматрањем њеног понашања.

7. Извештавање:

8. Рад у малим групама:

Деца дају своје предлоге шта све могу да ураде да осмисле заједничку акцију бриге према животињама.

Нпр. постављање кућица за врапце у школском дворишту или код својих кућа, храњење комшијине куце, храњење голубова...

9. Саопштавање предлога и договор заједничке акције.

34. радионица. ДОБРО ДРВО

Циљ: Размена о праву на живот, и међусобној повезаности свих живих бића; о одговорности и бризи за биљни свет.

1. Читање приче: ДОБРО ДРВО

И тако, било једном једно дрво и волело једног дечака.

Дечак му је долазио сваког дана и скупљао лист по лист и сплитао лишће у круну и као краљ шуме шумом се шетао.

Или би се уза стабло успентрао и на грану засео и јабуке јео у сласт.

Понекад су се играли жмурке.

А кад би се уморио, заспао би у његовом хладу.

Дечак је дрво волео много, врло много.

И дрво бејаше срећно.

Протицало је време.

И дечак поодрасте.

Дрво је све чешће самовало.

Једног дана дечак се појави и дрво му рече: "Хајде, Дечаче, попни се уза стабло, објаши ми грану, наједи се јабука, у хладу мом се поиграј, и срећан буди поново".

"Порастао сам, и нисам више за пентрање нити за игру", рече дечак.

"Хоћу да купујем ствари, да се забављам! Пара ми треба! Ако имаш, пара ми дај".

"Јао ми је", рече дрво, "то немам. Све што имам, то су листови и јабуке. Побери моје јабуке, Дечаче, однеси их у град, и продај. Тако ћеш доћи до новаца и бићеш срећан".

На то се дечак попне на дрво, отресе јабуке и у град их однесе.

И дрво је било срећно.

И опет су године пролазиле а дечак се није појављивао...

Дрво је туговало.

Док једног дана, опет, дечак не изби преда њ, и дрво задрхта од радости и рече:

"Хајде, Дечаче, уз дебло се успентрај, гране ми ногама објаши и уживај, к'о некад".

"Журим се, немам времена по дрвећу да се пентрам", прозбори дечак.

"Хтео бих кућу да скућим", рече.

"Гнездашце топло, удобно, са женом и са дечицом. Сад ми је кућа потребна".

"То немам", дрво ће, "кућа ми гора чарна, зелена. Можеш ми гране посећи, па од њих кућу начини. То ће те усрећити".

Дечак посече гране с дрвета и однесе их дом себи да изгради.

И дрво беше срећно.

Опет су пролазиле године, а од дечака ни трага ни гласа. Кад, најзад, однекуд искрсну, дрво се толико обрадова те реч није могло да изустити. "Ходи, Дечаче", прошапта, "дођи и поиграј се".

"Стар сам и тужан да бих се играо", рече дечак. "Да ми је сад каква лађа, да отпловим на њој далеко, далеко одавде. Да немаш ти какву лађу"?

"Посеци ми дебло, од њега лађу себи истешти", дрво му рече. "Потом исплови на море, и нек ти је са срећом".

Дечак посече дебло, начини лађу, и отплови.

И дрво је било срећно... ал' не баш сасвим, истински.

Прођоше многе године, кад, дечак се опет појави.

"Дечаче, жао ми је", прозбори дрво, "ал' немам баш ништа да ти дам... не рађам вишејабуке".

"Ни моји зуби нису више за јабуке", дечак рече.

"Све гране", дрво ће на то, "погубих. Сад немаш више по чему да се вијаш". "Стар сам и престар да бих се по гранама вијао", дечак ће. "Дебло ми паде", рече дрво, "немаш се уз шта пентрати". "Уморан сам", дечак одврати, "да бих се уза стабла пентрао". "Жао ми је", дрво уздахну.

"О, да ми је бар нешто да ти понудим... ал' ничег више. Ја сам ти сад пањ остарели. Опрости..."

"Мени сад", рече дечак, "богзна шта и не треба, тек миран кутак, скривен, да седнем и да починем. Много сам уморан".

"Ако је до тога", рече дрво, напе се, и усправи колико год је могло, "пањ, и кад је стар, може одлично да послужи да кости на њем одмориш. Овамо, Дечаче, седи. Седи, душу одмори". И дечак тако учини. И дрво је било срећно. Шел Силверстејн: Добро дрво, Нолит, Београд, 1990. год.

2. Размена у великој групи:

- Да ли је дечак показао бригу о дрвету?

Брига о природи за мене је када... небрига о природи за мене је када... Водитељ записује одговоре деце на табли или пак папиру.

- Зашто је важно да бринемо о природи? Размена о праву на живот, и међусобној повезаности свих живих бића; о одговорности и бризи за биљни свет.

3. Рад у групама

Деца се поделе у групе и са листе небриге о природи бирају један проблем. *Задатак за групу:* планирање акције: шта могу ја да урадим, а шта тражим да неко други уради за очување природе, шта отежава а шта помаже такву акцију.

4. Извештавање и договор у великој групи.

Размена у великој групи: сетите се ситуације када сте уживали у присуству биљки (дрвећа, цвећа итд.). шта вам је биљка пружила што је допринело вашем уживању.

Задатак за све: направи захвалницу том представнику биљног света који ти је приредио задовољство. Украси цртежом и бојама и напиши за шта се захваљујеш.

Задатак за следећи час: изненади пажњом животиње или биљке - треба да смисле шта ће да ураде до следећег часа; то може да буде део претходно планиране акције

35. радиошца: ИЗНЕНАДИ ПАЖЊОМ

Циљ: Размена о томе шта су предузели да би изненадили пажњом животиње или биљке у протеклој седмици.

1. Размена у великој групи:

- Шта су предузели да би изненадили пажњом животиње или биљке у протеклој седмици.

Прављење паноа: Свако нацрта на мањем папиру (1/4 А4 формата) шта је урадио и онда све те папире распореде на пано и украсе.

2. Прављење дипломе за показачу бригу о природи:

Поделе се у парове и свако од њих прави свом пару диплому чувара природе уз личну поруку која изражава поштовање и цењење конкретног поступка и образложење зашто је то важно (нпр: допада ми се што си заливала цвеће испред своје зграде јер...) Водитељ подстиче децу да решење дипломе буде креативно

Прођоше многе године, кад, дечак се опет појави.

"Дечаче, жао ми је", прозбори дрво, "ал немам баш ништа да ти дам... не рађам вишејабуке". "Ни моји зуби нису више за јабуке", дечак рече.

"Све гране", дрво ће на то, "погубих. Сад немаш више по чему да се вијаш". "Стар сам и престар да бих се по гранама вијао", дечак ће. "Дебло ми паде", рече дрво, "немаш се уз шта пентррати". "Уморан сам", дечак одврати, "да бих се уза стабла пентрао". "Жао ми је", дрво уздахну.

"О, да ми је бар нешто да ти понудим... ал' ничег више. Ја сам ти сад пањ остарели. Опрости..."

"Мени сад", рече дечак, "богзна шта и не треба, тек миран кутак, скривен, да седнем и да починем. Много сам уморан".

"Ако је до тога", рече дрво, напе се, и усправи колико год је могло, "пањ, и кад је стар, може одлично да послужи да кости на њем одмориш. Овамо, Дечаче, седи. Седи, душу одмори". И дечак тако учини. И дрво је било срећно. Шел Силверстејн: Добро дрво, Нолит, Београд, 1990. год.

2. Размена у великој групи:

- Да ли је дечак показао бригу о дрвету?

Брига о природи за мене је када... небрига о природи за мене је када... Водитељ записује одговоре деце на табли или пак папиру.

- Зашто је важно да бринемо о природи? Размена о праву на живот, и међусобној повезаности свих живих бића; о одговорности и бризи за биљни свет.

3. Раду групама

Деца се поделе у групе и са листе небриге о природи бирају један проблем. *Задатак за групу:* планирање акције: шта могу ја да урадим, а шта тражим да неко други уради за очување природе, шта отежава а шта помаже такву акцију.

4. Извештавање и договор у великој групи.

Размена у великој групи: сетите се ситуације када сте уживали у присуству биљки (дрвећа, цвећа итд.). шта вам је биљка пружила пго је допринело вашем уживању.

Задатак за све: направи захвалницу том представнику биљног света који ти је приредио задовољство. Украси цртежом и бојама и напиши за шта се захваљујеш.

Задатак за следећи час: изненади пажњом животиње или биљке - треба да смисле шта ће да ураде до следећег часа; то може да буде део претходно планиране акције

36. радионица: ЕВАЛУАЦИЈА ПРОГРАМА И ПРЕЗЕНТАЦИЈА РЕЗУЛТАТА РАДА РОДИТЕЉИМА

1. Рад у малим групама:

Водитељ подели подсетник (списак свих радионица са назнаком активности којима су се бавили) и тражи од деце да издвоје оне активности које су им биле најинтересантније и да образложе зашто)
Презентација

2. Индивидуални рад:

Свако дете треба да напише 3 најважније ствари које је научило у ГВЗ, оно што је њему било ново, значајно и корисно.

3. Размена у круг:

4. Речи дивљења:

Сваки родитељ смисли једну реченицу која изражава дивљење за оно што су деца саопштила.

Деца седе у кругу затворених очију, група родитеља стоји око њих и на уво детета шапуће своју реченицу дивљења. Затим се померају за једно место, тако да сва деца чују све реченице.

Кад се круг заврши замене улоге. Деца могу да шапућу одраслима на уво захвалност за подршку.